

TREBALL DE RECERCA

«SÓC ALGÚ –UNA DONA– QUE ESCRIU»

**Un recorregut per la poesia de Maria Mercè Marçal i
propostes per treballar a l'aula**

Vist-i-plau tutor

An empty rectangular box with a black border, intended for a tutor's review or signature.

Registre secretaria

An empty rectangular box with a black border, intended for the secretariat's registration or signature.

Resum

El meu Treball de Recerca pren com a eix vertebrador la poesia de Maria Mercè Marçal. A més del context històric en el qual va escriure, em centro en algunes de les seves obres poètiques i en faig una lectura des d'una perspectiva de gènere, tot fixant-me en conceptes com la maternitat, l'homosexualitat i també concretant la reformulació de prototips femenins que fa l'autora. La tria de Maria Mercè Marçal ve motivada per la manca de referents femenins al llarg de la meva escolarització (tant a primària com a secundària), sobretot en l'àmbit humanístic (llengua, literatura, història, filosofia...), i és que he vist que aquesta absència ha condicionat la meua manera de pensar i entendre el meu entorn. És per aquest motiu que després de traçar un recorregut per la seva poesia, la part pràctica d'aquest treball se centra en una selecció de poemes i en diferents propostes didàctiques per treballar a l'aula.

Paraules clau: Maria Mercè Marçal, literatura de gènere, educació, llengua catalana, poesia.

Abstract

My Research Work takes as its backbone the poetry of Maria Mercè Marçal. In addition to the historical context in which she wrote, I focus on some of her poetic works and read them from a gender perspective, focusing on concepts such as motherhood, homosexuality and also specifying the reformulation of female prototypes by the author. The choice of Maria Mercè Marçal was motivated by the lack of female references throughout my schooling (both primary and secondary), especially in the humanistic field (language, literature, history, philosophy...) and that I have seen that this absence has conditioned my way of thinking and understanding my environment. It is for this reason that after tracing a route through her poetry, the practical part of this work focuses on a selection of poems and different didactic proposals to work in the classroom.

Key words: Maria Mercè Marçal, gender literature, education, catalan literature, poetry.

ÍNDEX

1. Introducció	3
2. Objectius	6
3. Metodologia	7
4. Notes biogràfiques sobre Maria Mercè Marçal	16
4.1. Qui sóc i per què escric	17
5. L'experiència de la maternitat	20
5.1. L'alienació corporal	21
6. Una poètica del cos i del disseny	23
6.1. El lesbianisme	25
7. Mares literàries	27
7.1. Sylvia Plath	28
7.2. Clementina Arderiu	29
7.3. Anna Akhmàtova	30
8. Reformulació de prototips femenins	31
8.1. La bruixa	33
8.2. Eva	35
8.3. La dona de Lot	38
9. Selecció i justificació de poemes	39
9.1. La bruixa	42
9.2. L'origen	43
9.3. La maternitat	46
9.4. L'erotisme i l'amor lèsbic	48
9.5. La malaltia i la mort	49
10. Proposta didàctica	61
11. Conclusions	64
Referències bibliogràfiques	67
Annex	74

1. INTRODUCCIÓ

L'elecció del tema d'aquest treball va néixer del silenci i l'absència de les autores femenines, concretament al llarg del meu recorregut escolar. Durant aquest el llarg període, tant a Primària com Secundària mai vaig sentir parlar d'autores i referents femenins en la Història de l'art, la cultura, la Literatura ni la Filosofia. No obstant això, a mesura que vaig anar creixent el meu interès pels referents literaris i culturals femenins que havien estat amagades i silenciades darrere de noms masculins durant la història i el pas de la humanitat van representar per a mi una gran motivació per embarcar-me en aquest estudi.

El motiu pel qual he decidit iniciar la meua recerca al voltant de la poesia de Maria Mercè Marçal és perquè m'ha portat a conèixer una nova concepció de la realitat en la qual vivim, permetent-me vincular la concepció de la història actual feminista amb el darrer pas de la història en relació amb els avenços, els processos i la transició dels drets de les dones.

D'una banda, els temes tractats per l'autora com la maternitat, fruit del seu rebuig inicial a aquesta, lligada a la homosexualitat (i és que l'autora no va considerar la maternitat una opció fins que no va adonar-se de la seva orientació sexual, tal com s'exposarà més endavant), així com les experiències del jo poètic fetes des del cos, suposen un enriquiment en quant a diversitat de pensaments i idees que mai m'havia qüestionat anteriorment.

Uns altres aspectes que m'han semblat interessants, per la manera com estan plasmats en la seva obra, són la mort i la malaltia, atès que l'autora va viure la mort des de molt aprop durant la seva infantesa i els darrers anys va estar malalta de càncer de mama. Ara bé, el que més m'ha animat a escollir Maria Mercè Marçal i no pas una altra autora per a dur a terme el meu treball ha estat determinat per la manera en la qual Marçal recorre tota la història de la humanitat cercant diferents figures femenines per qüestionar-les i justificar els problemes socioculturals de l'actualitat arran de la cultura i la història. Aquest aspecte m'ha suposat un gran i extens coneixement que m'ha permès ampliar les meves idees i la meua manera de pensar.

D'altra banda, la poca visibilitat de les dones al llarg de la història també m'ha motivat a aprendre i a conèixer més sobre aquelles que han sigut silenciades i ocultades en la societat. Amb això, vull manifestar el fet de què durant la meva època escolar només he tractat homes en tots els àmbits, ja siguin en el científic, en el social i en el literari. Puc dir que conec molts homes que han deixat una petjada en el món, que han innovat, avançat i creat per tal que el món avancés, no obstant això, no sé cap dona que hagi suposat una revolució en aquest món, i no és que no hi hagin, sinó que les silencien, les amaguen, les oculten sota l'ombra perquè vivim en una societat patriarcal en què l'home és el centre de totes les coses. És per això que, davant d'aquest descontentament de no rebre l'ensenyament que m'agradaria a l'escola, sobre dones científiques, filòsofes o literàries, vaig encapçalar la meua pròpia recerca de dones filòsofes durant 4t d'ESO. No va ser cap treball proposat per l'institut, sinó que vaig ser jo la que vaig decidir començar amb aquesta recerca individual amb l'única finalitat d'enriquir els meus coneixements en l'àmbit femení, ja que la meua inquietud per les grans figures femenines d'aquest món eren cada cop més grans.

Finalment, m'agradaria que aquest treball servís per mostrar i conèixer amb més profunditat a una de les moltes autores femenines que han pogut estar silenciades i amagades en aquesta societat patriarcal. Aquesta recerca parteix d'una contextualització, en la qual explico tant la vida personal com literària de Maria Mercè Marçal endinsant-me en conceptes com la maternitat, l'homosexualitat i el sentiment de falta de referents femenins. Amb aquest darrer aspecte em sento identificada ja que, com he esmentat abans, durant la meua època escolar he treballat poques referents femenines, per no dir cap, fet que m'ha provocat sentiments de solitud sobretot en l'àmbit de la literatura i les llengües. Aquesta absència de referents femenins en l'ensenyament rebut durant la meua infantesa i adolescència ha marcat part de la meua manera de pensar, de la meua ideologia i del meu punt de vista cap al meu entorn. Potser, si hagués sapigut de totes aquelles dones que en el darrer pas de la història van crear, inventar, innovar o revolucionar allò que avui en dia tinc al meu abast, hagués sentit un sentiment de força, de capacitat per fer tot allò que em proposés des de molt abans. També hagués pogut entendre millor el context històric, la situació i les circumstàncies per les que estaven passant aquelles dones i, en l'àmbit de la literatura, hagués entès millor els seus

sentiments, les seves formes de pensar, les seves inquietuds, la cultura que tenien i allò amb que discrepaven en relació amb la societat. Però és la mateixa societat la que volia que tinguessin prou veu. Ser dona era com una desgràcia, néixer dona era una desavantatge per aprendre, per viatjar pel món, per conèixer tot allò que estava molt més enllà del seu abast.

La meva intenció -i aquest treball de recerca és una petita aportació- és lluitar i combatre per seguir prosperant amb els nostres drets, amb el nostre dret a viure i a no morir sent ningú, imposades i privades per la societat, un concepte abstracte i construït pels propis humans, els mateixos que ens treiem la llibertat uns als altres, decidint el destí de molts, en aquest cas, el de les dones, condemnant-nos a morir insatisfetes amb la nostra vida, una vida que era només i únicament nostra.

2. OBJECTIUS

Abans de detallar els objectius, la hipòtesi que em vaig formular com a punt de partida va ser el perquè de la manca de referents femenins al llarg dels meus anys d'escolarització. Però més que contestar aquesta pregunta, que era massa genèrica i alhora podia respondre a diferents condicionants, vaig decidir fer una aportació a partir del que considero una mancança de la meua etapa escolar.

Així doncs, els objectius per aquest Treball de Recerca són diversos. El més general és una aproximació i aportació a la figura de Maria Mercè Marçal, específicament en l'àmbit escolar, ja que d'entrada considero que no s'incideix prou en la literatura d'autores al llarg de l'educació secundària obligatòria. Per tant, aquesta aportació que em dispenso a fer està pensada, sobretot, perquè tingui una incidència en el públic estudiantil. És per això que m'agradaria que aquest fos un exemple per més endavant proporcionar l'oportunitat d'estudiar figures femenines i en tot tipus d'àmbits (científic, social, tecnològic, artístic, literari...), tot i que, personalment em centraré en una figura femenina de l'àmbit literari.

Com bé diu Maria Mercè Marçal, l'autora que treballo: "ser dona significa tenir un punt de vista diferent. Tenim un cos diferent, una història diferent i una situació objectiva diferent. Com més a fons intenti anar una literatura, més reflectirà aquest fet diferencial [...]. Tota literatura feta per la dona és literatura femenina, està feta des d'un punt de partida diferent" (Marçal dins Piquer 1995). Amb aquesta citació vull expressar com és d'important incidir en l'ensenyament de la literatura de gènere, ja que com bé diu Marçal, la literatura de les dones parteix d'un punt de partida diferent, i és que tenim una història diferent als homes, tenim sentiments i idees diferents. És per això que insisteixo en l'aproximació de la figura femenina; és com una capsa plena de coneixements que encara desconexim, i jo, personalment, he après sobre els sentiments de molts homes en la literatura, passant pels autors renaixentistes i pels barrocs però no m'ha passat el mateix amb els sentiments de les dones literàries, no m'han ensenyat les seves poesies o les seves narratives, no sé res de les seves inquietuds ni de les seves opinions respecte al món que les envolta, ni tan sols les condicions en les quals es trobaven. En canvi, les al·lusions femenines que m'han arribat han estat des del rebuig de l'amor d'una dona, fins i tot misogínia, pel simple fet de ser lliures de rebutjar l'amor d'un home i pel fet de no saber acceptar la dignitat de la dona.

En definitiva, he hagut d'aprendre i conèixer tots els pensaments dels homes, fins i tot la seva misogínia, però no ha passat el mateix al revés. No he estudiat cap dona en cap àmbit acadèmic, per tant considero que simplement han estat apartades i invisibilitzades. Només cal recordar com algunes dones, com Caterina Albert, van haver d'escriure amb a través d'un pseudònim. En conjunt, amb la meua recerca em proposo aportar noves idees i nous pensaments d'una figura rellevant de les lletres catalanes, que de ben segur que serà un gra de sorra perquè els referents femenins en l'àmbit literari mai desapareguin ni quedin en l'oblit.

A continuació detallo per punts els objectius:

1. Fer un recorregut per la vida de l'autora juntament amb les seves obres.
2. Mostrar els sentiments de l'autora tenint en compte el seu context històric i les seves condicions en relació amb el seu gènere.
3. Aportar una autora literària dins del fòrum limitat de dones que s'han guanyat el prestigi i el reconeixement per haver innovat, creat o aportat alguna cosa en el món (com ara bé Marie Curie amb el descobriment de la radiació o Frida Kahlo amb l'aportació i la innovació del moviment surrealista) per tal d'ampliar i afegir-ne de noves dins d'aquesta escassa investigació.
4. Tenir en compte la tradició literària anterior per entendre i interpel·lar-nos sobre el present, per això, haurem de fer un recorregut per la genealogia de la poesia per tal de donar amb les respostes interpel·lades.
5. Fer una aportació centrada en la literatura de gènere, sobretot en l'etapa de l'educació secundària obligatòria. Aquesta també és significativa perquè trenca amb prototips vinculats a la dona de la seva època.
6. A més d'ensenyar i visibilitzar a Maria Mercè Marçal en particular, també oferir l'oportunitat de ser reconegudes a moltes altres autores tant catalanes com estrangeres de les quals Marçal fa menció i de les quals exposo la

vinculació que hi ha entre totes elles. En definitiva, mostrar la genealogia femenina d'autores literàries més enllà del territori català.

7. Mostrar relacions interessats entre la poesia i la religió, tractat des de diferents angles però sobreposant la condició de la figura femenina i relacionant-ho amb la condició real històrica de la dona en l'època situada.
8. Conèixer altres pensaments, altres punts de vistes, altres vivències i condicions allunyades de la pròpia Maria Mercè Marçal mostrant la poesia d'altres dones, però que al mateix temps tenen un vincle amb l'autora. Així doncs, coneixerem altres temes que no són els que tracta usualment Marçal.
9. Conèixer més sobre la paternitat i la figura de l'home, l'absència masculina que està tant normalitzada en la nostra societat i els orígens d'aquest costum tant habitual que son un clar reflex de la carència en la responsabilitat afectiva per part del sector masculí.

3. METODOLOGIA

Les tècniques i el procés que he realitzat per dur a terme el meu Treball de Recerca han sigut, principalment, un buidatge bibliogràfic sobre l'obra Maria Mercè Marçal i també sobre el corpus crític que s'ha escrit sobre l'autora. Al principi vaig cercar a pàgines web sobre la seva biografia per tal de saber-ne més d'ella i les seves obres, seguidament vaig decidir buscar més informació de l'autora a la biblioteca i vaig demanar el préstec llibres feien un seguiment de la seva biografia aprofundint en els temes que tracta i en les seves obres literàries, que se centren en tots els significats i simbologies de la seva poesia. Així doncs, els llibres i, en definitiva, el buidatge bibliogràfic, em van ajudar molt a estructurar i a crear el contingut del meu treball.

He completat aquesta recerca amb dues visites a Ivars d'Urgell, poble on va néixer l'autora i on es va criar durant uns anys de la seva infantesa. La primera era una visita guiada exposant la vida i les vivències de Marçal, duta a terme per la seva pròpia filla, l'Heura, i per Fina Birulès, la darrera companya que va tenir l'escriptora els últims anys de la seva vida. Així doncs, durant la visita vaig poder conèixer en primera persona la vida de Maria Mercè Marçal, i completar d'una manera vivencial la teoria que vaig llegir amb les obres bibliogràfiques. Finalment, com a cloenda, vaig assistir a una lectura dramatitzada de poemes seus i de Felícia Fuster a la Llibreria Ona.

4. NOTES BIOGRÀFIQUES SOBRE MARIA MERCÈ MARÇAL

Maria Mercè Marçal i Serra va néixer el 13 de novembre de 1952 circumstancialment a Barcelona però passa tota la seva infantesa a Ivars d'Urgell, d'on sempre es va considerar originària. El fet de viure i créixer en un entorn rural serà determinant per a Marçal. La tradició popular, la parla, el lèxic, les metàfores, les imatges i els girs idiomàtics són una constant a la seva obra i la poeta sempre mantindrà el lligam amb la terra i la cultura popular.

Pocs dies després de néixer, Marçal va ser batejada en l'església dedicada a Sant Andreu i, la primavera de 1959, hi va rebre la Primera Comunió. També s'hi va fer el seu comiat religiós el 6 de juliol del 1998. S'explica que el seu comiat laic s'havia fet a Barcelona el dia abans, el 5 de juliol, el dia mateix de la seva mort.

Església dedicada a Sant Andreu.

Marçal amb els seus pares a l'entrada de l'església el dia de la seva comunió.

Va passar els seus primers anys de vida en aquesta masia. En aquell moment s'anomenava Cal Tous, perquè l'avi patern de Marçal era originari de Sant Martí de Tous. Era una de les finques més importants de la zona i el pare de Marçal s'ocupava de portar les terres. Arran d'un conflicte amb el germà gran, l'hereu, el pare de Marçal no va poder continuar portant-les, i amb la seva dona i les seves filles van haver de marxar de casa.

Masia Cal Tous.

Marçal amb el seu pare a la porta de Cal Tous.

D'aquesta manera, Cal Segarreta va oferir a la família Maria Mercè Marçal de viure en aquesta casa, que era propietat seva, i s'hi van instal·lar l'any 1957, quan ella tenia cinc anys.

Fins que no va anar a estudiar a Lleida als deu anys, Marçal va viure aquí. Així doncs, aquest veïnat va marcar la seva infantesa i la família hi va fer grans amics.

Casa de Cal Segarreta.

Marçal amb la seva germana.

La seva mare, Maria Serra, era una dona a qui li encantava el teatre i les cançons, i s'explica que sempre que podia reunia la canalla del veïnat per fer-los danses i representacions. El seu pare, Antoni Marçal, que havia hagut de deixar els estudis

universitaris d'arquitectura per motius familiars, incentiva sempre l'estudi i l'amor cap a la cultura de les seves dues filles. Com Maria Mercè Marçal va escriure més tard: "A la meva mare li dec el sentit, la riquesa de la llengua. I el cant. Al meu pare, l'estímul cap a la cultura".

Una altre figura important de la seva infantesa és la tia Mercè, germana de la seva mare i la seva padrina, que vivia i treballava a Barcelona, i que no s'havia volgut casar. Per ella va ser "la dona que em va llogar el sentit de l'autonomia, de la individualitat i de la solidaritat conjugades en femení".

Més endavant, els pares de Maria Mercè Marçal, Maria Serra i Antonio Marçal, van adquirir aquesta casa a principi dels anys seixanta, just acabada de construir, però no s'hi van instal·lar fins que el pare es va jubilar. En aquella època, Marçal ja vivia a Lleida, on estudiava el batxillerat, i passava els estius entre el mas dels oncles materns (el Mas Florens, a Seana) i aquesta casa. Al llarg de la seva vida hi va venir sovint a visitar primer els pares i després a la seva mare, quan el pare ja era mort.

Marçal de petita al costat dels seus pares i amb alguns treballadors de Cal Tous.

El 1963, Marçal se'n va a estudiar el batxillerat a l'Institut de Lleida, després d'haver obtingut una beca. Des de ben jove comença a escriure els seus primers poemes tot i que en castellà, degut a la dictadura franquista, en la qual la llengua catalana estava totalment censurada en l'educació. No obstant això, induïda pel moviment de la Nova Cançó (moviment artístic i musical català que va impulsar la reivindicació

contra el franquisme que exigia l'ús del català), Marçal comença a escriure els primers versos en català.

El 1969 Maria Mercè Marçal es trasllada a Barcelona per ingressar a la Universitat de Barcelona, on més endavant es llicencia en Filologia Clàssica. Del 1969 al 1971 viu en el col·legi major de Santa Eulàlia de les Teresianes en el qual passa una etapa qualificada per ella mateixa com a “mística”, on pren contacte amb comunitats cristianes de base i dona classes a grups obrers.

Durant el seu període universitari coneix poetes com Miquel DescLOT, Jaume Medina i Ramon Pinyol, amb qui finalment s'acaba casant en l'any 1972. Aquest casament suposa, en paraules seves “un canvi molt radical en la meua vida”.

Abans d'acabar els estudis, fa classes de llengua catalana a Sant Boi de Llobregat, dins el marc de la resistència política i cultural antifranquista de l'època.

Marçal a la Universitat d'Estiu de Prada (1982).

Marçal amb Ramon Pinyol el dia del seu casament a Seana.

Durant la dècada dels setanta –una etapa especialment intensa des de el punt de visat personal i col·lectiu– funda amb Ramon Pinyol Balasch i Xavier Bru de Sala, l'Editorial Llibres del Mall (1973): una editorial destinada principalment a publicar llibres de poesia i impulsar algunes traduccions. Si bé aquest projecte va néixer en un moment en què el panorama de la literatura catalana es troba afeblit, l'èxit d'aquesta editorial va ser inqüestionable.

El 1976, Maria Mercè Marçal guanya el premi Carles Riba de poesia amb el recull *Cau de llunes* i és aleshores quan comença a fer-se un nom com a poeta i on comencen els seus primers passos en el món literari i també la seva immersió en el món polític. Així doncs, el novembre de 1976 s'afilia al PSAN (Partit Socialista d'Alliberament Nacional dels Països Catalans), on treballa durant uns anys com a membre del comitè executiu del partit.

Marçal va perdurar solament tres anys en el PSAN, fins al 1979 on es va desvincular junt amb varis altres membres per tal de fundar una nova organització política, Nacionalistes d'Esquerra.

Manifestació de l'Onze de Setembre de 1978 quan Maria Mercè Marçal milita activament en el PSAN.

Paral·lelament al món polític, Marçal publica el segon poemari, *Bruixa de dol* (1977) i el seu nom es comença a fer popular, no només per la seva obra poètica, sinó també pel seu paper com a dinamitzadora de grups feministes. Així doncs, Marçal va anar centrant els seus esforços de mica en mica en la causa feminista i finalment va crear la secció de feminisme el 1979 a la Universitat Catalana d'Estiu la qual va coordinar fins el 1985.

L'inici dels anys vuitanta va significar per a Maria Mercè Marçal una etapa de canvis importants en la seva vida personal. El 1980 es va quedar embarassada de la seva

filla Heura, experiència personal que reflecteix en els poemaris *Sal oberta* (1982) i, més endavant, *La germana, l'estrangera* (1985).

Maria Mercè Marçal embarassada.

Maria Mercè Marçal amb la seva filla Heura acabada de néixer a principis de desembre de 1980.

Respecte a la seva vida amorosa, Marçal, que va orientar la seva sexualitat cap al lesbianisme, va tenir una relació amorosa amb Mai Cobos, a qui li va dedicar el llibre de sextines *Terra de Mai*. Més endavant va conèixer la dona amb la què passaria la resta de la seva vida: Fina Birulés, feminista i professora de filosofia de la Universitat de Barcelona.

Maria Mercè Marçal amb Fina Birulés, la seva parella, el 1985.

Els anys noranta, després d'alguns breus intents en el camp de la narrativa, va publicar la seva única i extensa novel·la: *La passió segons Renée Vivien*. Aquesta novel·la li va portar una pluja de premis, el primer dels quals va ser el Premi

Carlemany, al 1994; seguidament del Premi de el Joan Crexells, el 1995; el Prudenci Bertrana el 1996 i el premi de la Institució de les Lletres Catalanes el 1996. Tots aquests reconeixements van representar la seva consolidació també com a narradora, tot i la seva classificació inevitable com una de les poetes més importants de la literatura catalana dels últims temps.

Maria-Mercè Marçal a Berlín, Alemanya, el 1994. Acaba de ser recompensada amb el premi Carlemany de novel·la per La passió segons Renée Vivien.

En els darrers anys de la seva trajectòria, el 1992, la poeta es vincula al Centre Català del PEN, des d'on va propiciar la creació del Comitè d'Escriutores constituït el 1994 juntament amb Montserrat Abelló i Neus Aguado. Marçal va organitzar un recital titulat "Paraula de dona" amb la participació de les escriptores Maria-Àngels Anglada, Marta Pessarrodona, Maria Barbal i Maria-Mercè Roca. Amb l'objectiu i la finalitat de reconstruir la història literària de dones i recuperar l'obra literària femenina a més d'acabar amb l'orfanat femenina i promoure la visibilitat i la interrelació de les escriptores actuals. Marçal promou la creació de dos cicles de conferències dramatitzades titulades "Cartografies del desig, 11 escriptores i el seu món". Aquests projectes consistien en establir lligams entre creadores del present i del passat, tot traspasant els canons literaris i argumentant els trets genealògics.

Com a impulsora del Comitè d'Esriptores del Centre Català del PEN, Maria Mercè Marçal coordina el debat sobre l'obra d'escriptores. Al costat de Marçal, Vinyet Panyella, Àngels Anglada, Montserrat Abelló, Teresa Pàmies i Neus Aguado.

Maria Mercè Marçal feia una vida activa en l'àmbit reivindicatiu i estava immersa en l'evolució i en el progrés social i cultural de certs temes com el feminisme, la homosexualitat i la maternitat. No obstant això, la seva vida es va veure truncada per una malaltia i finalment va morir el 5 de juliol de 1998 d'un càncer de pit a Barcelona amb 45 anys d'edat. Després d'uns anys de lluita contra la malaltia, Marçal va escriure gran part del recull pòstum *Raó del Cos* (2000) en què es tracta el tema, ni més ni menys, que el de la pròpia malaltia i la pròpia mort individual i personal.

Maria-Mercè fotografiada en una de les seves últimes entrevistes. Nadal 1997.

Fent un repàs de la producció lírica de l'autora durant els seus anys de vida, es va iniciar el 1977 amb el volum *Cau de llunes*, seguit del seu segon poemari, *Bruixa de*

doi el 1979 a l'editorial Llibres del Mall. L'any 1982 publica *Sal oberta* i *Terra de Mai* i el 1982 publica *La germana, l'estrangera* també publicat a l'editorial Llibres del Mall. Finalment, Marçal es va consagrar com a poeta mitjançant l'editorial Tres i Quatre, que va publicar en un sol volum tota la seva obra lírica sota el nom *Llengua abolida*.

Mural dedicat a Maria Mercè Marçal a Ivars d'Urgell pintat per l'artista italià Salvatore Beninten l'any 2009.

4.1. Qui sóc i per què escric

“Sóc algú –una dona– que escriu”: aquesta citació insinua una única resposta per a la doble pregunta que encapçala aquest apartat i el text que cito a continuació:

“Evidentment, no sóc només això, però l'escriptura ha estat, és per a mi una activitat vertebradora. Tot i que molt sovint se m'ha fet, des de fora, la pregunta “per què escric”, espontàniament a mi se m'ocorre més aviat de preguntar-me per què no escric quan passo gaire temps sense fer-ho. Durant molts anys he escrit només, o fonamentalment, poesia, i la poesia ha estat el meu esquelet intern, la meua manera de dir-me a mi mateixa, d'ordenar provisionament amb la paraula el caos que l'imprevist desencadena... Com el mirall on es reconeix, unificada i dotada de sentit, per un instant, la vivència fragmentària i sense forma. També, potser, com una segona memòria”.

Maria-Mercè Marçal. *Sota el signe del drac. Proses 1985-1997*. A cura de Mercè Ibarz, Barcelona, Proa, 2004, pàg. 21.

Monument creat per l'artista Xesco Mercé inaugurat l'any 1999 en memòria de Marçal.

Font de pedra amb una M i una A gravades en memòria a Maria-Mercè Marçal.

5. L'EXPERIÈNCIA DE LA MATERNITAT

En aquest apartat em centraré en un tema bastant vigent en les obres de Marçal el qual serà tractat de manera subjectiva sota la concepció i la contemplació íntima de l'autora. Així doncs, la maternitat serà una qüestió interessant de tractar, no només en l'àmbit personal, sinó que també es vincula la maternitat amb altres aspectes que van lligats de la mà com el fet de ser una dona lesbiana i mare soltera, fets que condicionen també la seva escriptura.

Maria Mercè Marçal amb la seva filla Heura.

En un principi, Maria Mercè Marçal tracta el tema de la maternitat com quelcom contradictòria. En alguns dels seus poemes, tracta la maternitat com una experiència que força a retenir a la dona a l'interior de la casa. Així doncs, en un inici l'embaràs per a l'autora és concebut com un simple interès de la societat fal·locèntrica, on la dona solament aporta la seva funció natural de reproducció. Marçal explica aquesta por per quedar embarassada i caure en la xarxa del patriarcat juntament amb la possibilitat que suposa establir un vincle amb la criatura i el procés que implica la maternitat: “sentia horror de quedar embarassada, perquè em feia l'efecte que la maternitat em clavaria en un lloc, em posaria una trampa de la qual no podria sortir. Però quan em vaig separar vaig començar a considerar la maternitat com una possibilitat que se m'havia escapat” (Marçal dins Climent, 2008:22)

A més de totes aquestes qüestions encapçalades per l'autora que suposen en cert punt una contradicció tot i el seu estat d'embaràs, hi haurà altres problemes i aspectes els quals adoptan un espai més social i no tant personal. El simple fet de ser dona en aquella època ja era un motiu de discriminació, però si a això li sumem que la seva orientació sexual no encaixava amb el que havia de ser una dona normativa de l'època (dona heterosexual, casada i amb fills) tenim com a resultat el rebuig i una doble discriminació per part de la societat. Així doncs, l'absència d'un matrimoni heterosexual normatiu durant l'embaràs va provocar una desaprovació social. Aquestes mentides socials envoltades d'hipocresia van resultar en l'autora un sentiment d'impotència que es veu plasmat en alguns poemes de *La germana, l'estrangera*. Finalment, amb totes aquestes qüestions i dubtes existencials considera l'avortament com a única via per tal d'assegurar-se el seu distanciament respecte de les feines de la llar. Aquesta possibilitat que donava pas a l'avortament, va esdevenir la reivindicació feminista en Maria Mercè Marçal.

Tot i que en un principi, com s'ha dit, Marçal considera l'avortament com la única solució per donar pas a la llibertat de la dona, també sent estima cap al fetus que es troba al seu ventre. Davant el contradictori desig que té lloc entre l'estima maternal i la voluntat d'avortar, es troba bloquejada psicològicament parlant. Així doncs, aquesta lluita psicològica es pot esquematitzar en l'enfrontament entre la simbologia de la ruda i la de l'heura: d'una banda, la ruda simbolitza l'avortament ja que originalment es tracta d'una planta que tradicionalment s'usava com a abortiu; d'altra banda, l'heura simbolitza l'energia vital tot i que, contradictòriament, la mort, ja que a causa de les seves arrels adventícies, l'heura pot acabar amb la vida de l'element el qual s'arrapa, donant pas a la simbologia de la mort esmentada anteriorment. Progressivament, es van aclarint els dubtes i el que semblava una ment emboirada que no deixava veure amb claredat, es converteix en una ment totalment diferent la qual acaba posicionant-se a favor de l'heura, és a dir, de la maternitat.

Finalment, Marçal decideix seguir endavant amb l'embaràs tot i deixant clar que ha triat de manera meditada i racional portar al món una nova vida. El poema "Triar", dins de *Sal oberta* (1982) estableix un joc d'oposicions entre la incapacitat per decidir la pròpia existència i entre la capacitat i el desig de triar crear i portar una nova vida al món.

Marçal expressa el seu plaer d'haver gosat poder triar, i així ho manifesta en aquest poema "Però jo sí: jo vaig gosar poder triar" i això ho diu després d'esmentar: "tu no vas triar pas" referint-se a la incapacitat de poder decidir sobre l'existència i l'arribada al món de la seva pròpia futura filla, Heura.

Cal ressaltar i esmentar la presència que va suposar Simone Beauvoir, una de les pioneres del feminisme, en la poesia i el pensament de Marçal. La filosofa presenta la corporalitat femenina com un seguit de característiques (la menstruació, l'embaràs, la maternitat, la lactància...) que determinen a la dona i la condicionen tot privant-la de llibertat. En el seu assaig *El segon sexe* relaciona tots aquests inconvenients que determinen la dona amb termes com alineació, fragilitat, dolor i dramatisme.

En el poema "Pasquins per a la revolta vegetal" Marçal s'acosta a Beauvoir en el concepte d'alteritat. La filosofa constata les diferències entre els homes i les dones en observar que un home no necessita definir quin lloc ocupa dins la humanitat. La dona, en canvi, ha d'afirmar-se contínuament: "L'home és el subjecte, és l'Absolut: ella és l'Altre". En alguns poemes de *Sal oberta*, Marçal tracta aquest estat o qualitat de ser "l'Altre" que ens condiciona i ens determina com a dones.

Maria Mercè Marçal també es veu influenciada i identificada amb el que Simone Beauvoir diu de la maternitat, ja que parla del sentiment de subordinació i també d'alineació que comporta la submissió de l'organisme de la dona a la funció reproductora. L'experiència de la maternitat, provoca també aquestes sensacions en Marçal, és per això que el poema "Triar" ja mencionat anteriorment, es veu relacionat amb la filosofa Simone Beauvoir.

5.1. Alienació corporal

El concepte de maternitat que hem vist fins ara en l'autora, un cop triada la decisió de continuar amb l'embaràs, ha estat regida per un sentiment intens de plaer en presenciar com el cos femení va adquirint identitat pròpia i en l'experiència femenina que permet experimentar una vida completa. No obstant això, aquest concepte de maternitat establert contrasta amb un de nou. L'autora començarà a considerar al fetus com un cos aliè al seu, que no pertany ni correspon al seu cos, al seu ventre. En ocasions, la descripció que farà Marçal del fetus es tornarà despectiva fent referència a aquest com a una "bèstia estranya" o com a una "deformitat monstruosa" fent referència a les arrupides i atrofiades extremitats dels cos del fetus. Aquest gir tan brusc en el concepte de la maternitat de Marçal es deu al terror que produeix la sensació de tenir un ésser aliè a l'interior del cos d'un mateix. Tot i això, es crearà un sentiment contradictori que uniran tots dos conceptes de maternitat: d'una banda el sentiment de terror que rebutja a l'ésser aliè i d'altra banda el sentiment d'amor maternal. D'aquesta manera, tots dos sentiments es veuran unificats i enrevessats en d'un sol, definint aquest concepte abstracte sobre la maternitat que té Marçal.

La curiosa i interessant conclusió que duu a terme la filòsofa i novel·lista Simone Beauvoir en el seu llibre *El segon sexe* ve a dir que totes les femelles – referint-se a totes les espècies d'animals – assumeixen la condició de subordinació respecte de l'espècie. En canvi, la dona és el mamífer que se sent més profundament alienat i el que es resisteix més violentament a assumir aquesta alineació, que comporta la submissió del seu organisme a la funció reproductora (Beauvoir, 1999:94 dins Climent, 2008:129).

La realitat és que el fetus no és solament considerat com a fetus d'un sol individu sinó que és el representant de la continuïtat de l'espècie on la dona té una única funció, que és la de reproduir. Això provoca una crisi en la mare que considera el fill com una malaltia que té al ventre, com un element hostil que posa la seva vida en perill (Climent, 2008:129).

6. UNA POÈTICA DEL COS I DEL DESIG

En aquest apartat tractarem el simbolisme i la concepció del cos que s'exposa a la poesia de Maria Mercè Marçal. En aquest cas concret veurem que es tracta d'un desig eròtic i carnal d'un vincle homosexual, inexistent a la literatura catalana anterior.

Principalment, la descripció i la definició del cos resulta essencial en aquest apartat, ja que l'amor i el desig es basen en les distintes percepcions de la corporalitat. Per a Marçal, el cos és definit amb les paraules: plaer, superfícies, intensitat, interioritat, profunditat, latència...

Per conèixer altres perspectives que defineixin què és el cos, podem considerar les explicacions del filòsof francès Maurice Merleau-Ponty, del qual l'autora presenta en la seva poesia afinitats amb la seva filosofia. Així doncs, Merleau-Ponty afirma que el miracle del cos humà es deu a aquella serie de percepcions que ens vinculen els uns amb els altres. És a dir, en aquelles persones les quals comparteixen una mateixa vivència corpòria, s'hi estableix una interrelació provocant un punt de connexió. Aquesta barreja de percepcions sensorials poden ser manifestades de diverses maneres: com aquell qui toca i el qui és tocat o aquell qui mira i el qui és mirat. Així doncs, per al filòsof francès, el cos podria ser definit com aquell conjunt de percepcions que provoquen una unió i connexió corpòria entre individus, la qual desemboca en una inexplicable alteració que inicia el foc de la vida.

Quant al propòsit de Marçal en relació amb la poètica del cos i el desig, pretén transmetre una relació eròtica tot desenvolupant al màxim el conjunt dels distintes sentits corporals. El poema "Sextina dels sis sentits" mostra de manera explícita aquesta relació eròtica juntament amb els sentits corporals. Marçal fa menció de dos elements que resulten clau per tal d'entendre i comprendre amb claredat allò del que ens està parlant i el tema principal del missatge que ens vol transmetre. Aquests dos elements estan relacionats directament amb la Bíblia: la poma i la serp. D'una banda, la poma, en termes bíblics, simbolitza el pecat, i Marçal fa ús d'aquest element en el seu poema per tal de demostrar el desig carnal i eròtic que inevitablement desemboca en el pecat. En un vers, Marçal diu "Tots els sentits avui

tenen sentit en tu i en mi i en la pell de la poma". Aquesta "pell" de la poma pot simbolitzar el cos i l'amor carnal, la pell és fàcilment estimulable i probablement aquesta pell pot portar a termes sexuals i, per tant, a termes de pecat. Així doncs, es pot intuir com a una contradicció en la qual es manté una relació eròtica amb el propi pecat, portant a l'extrem la unió entre dos termes oposats: el desig i el pecat. D'altra banda, la serp, en termes bíblics, simbolitza la temptació i, Marçal, fa ús d'aquest terme per tal de mostrar aquella energia temptadora que l'empeny cap al desig carnal i l'erotisme a través dels sentits corporals. En el primer vers de la quarta estrofa del poema, Marçal diu: "Tempto, amb la serp,..." on possiblement l'autora vulgui expressar que s'hi suma o s'afegeix a la serp amb la tasca de "temptar". Lluny de témer a la serp, com un símbol que porta a la desgràcia i al pecat (com ja ho va fer amb Eva, temptant-la a menjar la poma) Marçal es deixa emportar i assumeix la temptació juntament amb la serp, fet que la portarà al desig i l'erotisme tot i que alhora, al pecat. En comptes d'associar la temptació amb un sentiment de culpa i pecat, l'autora l'atribueix al plaer en la seva totalitat abarçant termes com el foc, els llavis i els petons i la molsa, que es repeteix en diversos versos al poema, i que pot simbolitzar la contemplació, la simplicitat i la pau espiritual que té lloc durant aquesta experiència i aquest procés carnal, en una unió tant eròtica com amorosa.

6.1. El lesbianisme

L'homosexualitat pren els seus inicis a l'Antiga Grècia, societat en la qual les relacions sexuals estaven normalitzades i eren ben comuns entre els mestres i els deixebles, sense cap distinció de gènere. No obstant això, el matrimoni heterosexual era essencial per a la societat grega. És per això que, mentre les relacions homosexuals s'exercien amb l'única finalitat de proporcionar plaer sexual, les relacions heterosexuals eren fonamentals per tal de prosperar amb l'espècie humana, per tant, l'única finalitat era la reproducció. Així doncs, en la societat grega predominava la bisexualitat, ja que ells no identificaven l'orientació sexual com a identificador social, i no distinguen el desig o comportament sexual pel sexe biològic dels qui hi participaven. Per tant, ens adonem que el origen i els inicis de la homosexualitat i la bisexualitat prenen lloc des de molt abans però que, malauradament, amb l'arribada del cristianisme, aquesta mentalitat oberta retrocedeix cap allò que coneixem avui en dia com a tradicional i conservador.

Així doncs, l'homosexualitat és reprimida i rebutjada per les societats futures de les quals parteixen d'una doctrina religiosa i conservadora. Segons el cristianisme, l'homosexualitat és un pecat i està atribuïda als plaers sexuals i a l'erotisme, donant com a resultat la sexualització de les relacions homosexuals.

La religió, que està influenciada pel patriarcat, rebutjarà i oprimirà tota orientació sexual que impedeixi la reproducció i la prosperitat de l'espècie humana, deixant com a única possibilitat l'orientació heterosexual. Finalment, s'estableix una base heterosexual patriarcal de la qual parteix el masclisme i la repressió a la dona, donant pas a una societat tradicional i conservadora en la qual predomina l'home blanc heterosexual.

Arran d'això, l'homosexualitat serà un tema bastant silenciats i amagat al llarg de tota la societat, però serà Maria Mercè Marçal qui trenqui amb aquest silenci tractant el lesbianisme lligat amb l'erotisme en les seves obres. Cal aclarir que el lesbianisme, en comparació amb la homosexualitat masculina, ha estat molt més atapeïda per la societat i ha sigut menyspreada i sexualitzada pel sector heterosexual masculí.

Maria Mercè Marçal fa referència al lesbianisme a través del cos femení i pretén demostrar la riquesa d'aquest tot i aportant noves imatges que fan referència a un món íntim, tradicionalment silenciats. La poeta presenta una identitat femenina complexa i també múltiple on les contradiccions i la pluralitat defineixen l'eterna recerca de la pròpia identitat.

Marçal para atenció al que esdevé pròpiament i exclusivament del cos femení i manifesta aquell menyspreu, o fins i tot, menyspreu envers a les relacions sexuals vistes des d'uns ulls de dona, les relacions lèsbiques.

Marçal explica la construcció d'un nou cos lèsbic on identificar-se plenament a través de la imatge del mirall. Serà al poema *Sextina Mirall* on Marçal fa al·lusió a la construcció de la identitat femenina lligada del desig homoeròtic femení. Per tant, atribueix al reflex del mirall les seves pròpies actuacions, i en el mateix context sexual, en un reflex idèntic que només presenta un sol aspecte, és a dir, que presenta la unilateralitat i no admet bipolaritat.

7. MARES LITERÀRIES

Maria Mercè Marçal, de la mateixa manera que moltes altres autores femenines, es veu mancada de referents femenins, i és que al llarg de la història de la literatura són els autors masculins els que varen predominar. A més a més, Marçal puntua unes característiques que tenien en comú els autors masculins: eren homes blancs occidentals, sent el col·lectiu empoderat a Europa durant segles.

El fet de que tant Maria Mercè Marçal com altres autores femenines silenciades es trobessin poc identificades i sense cap altre referent femení que les pogués empènyer a seguir amb la seva carrera literària, va provocar en l'autora un sentiment de solitud, d'estar suspesa en el buit i d'orfandat. Tanmateix, aquest sentiment tant negatiu i deslador que es va crear en l'autora, va servir al seu torn per crear una força interior per tal de rescatar a aquelles literàries femenines silenciades, oblidades i invisibilitzades darrere dels noms literaris masculins que havien estat acaparant tots els llocs de prestigi durant segles, una d'elles, Clementina Arderiu, de qui tot seguit en parlarem.

“Però de què es pot rescatar alguna cosa que ja ha sigut? No tant del desprestigi i del menyspreu en què ha caigut sinó d'una determinada manera de transmetre-la. Hi ha una manera de dignificar l'herència que resulta més desastrosa que la desaparició” (Benjamin 2008 dins Riba, 2014:34). I és que el què Maria Mercè Marçal vol transmetre i fer arribar amb aquesta citació és que allò que ja ha existit no pot ser rescatat perquè la seva essència ha predominat en l'existència de la literatura. L'autora no vol “rescatar” les obres perdudes d'autores femenines fent menció del menyspreu i del desprestigi fruit de la devaluació de la obra a causa de factors com el masclisme i, per tant, el menyspreu de la dona, sinó que l'autora vol transmetre les obres en la seva pròpia essència, vol mostrar-les per poder retornar allò del que la pròpia autora volia expressar i formular en la seva totalitat. Per tant, Marçal pretenia retornar la dignitat a aquella “herència”, és a dir, a totes aquelles obres escrites per dones que s'havien devaluat amb el pas del temps i que havien caigut en el menyspreu. D'aquesta manera, una obra despreciada i desvaloritzada de la qual no suposa cap tipus de valor a nivell literari i enriquidor per a ningú, resulta més desastrosa que la pròpia desaparició de l'obra.

Maria Mercè Marçal va tenir molts referents en els quals es va inspirar la seva poesia. Alguns del més importants van ser Sylvia Plath, Clementina Arderiu i Anna Akhmàtova.

7.1. Sylvia Plath

Pel que fa Sylvia Plath, va ser una de les referents ineludibles de Marçal, doncs la difícil convivència amb ella mateixa va suposar una gran inquietud en la autora. Plath patia el trastorn de la personalitat fragmentada, el qual es veia reflexat en les seves obres. Aquest trastorn consisteix en la divisió de varies parts de la teva personalitat, i això ocasiona una personalitat fragmentada que perturba la idea de qui és un mateix i el control sobre la conducta.

L'estat psicològic inestable de Plath es va desenvolupar arran dels seus grans esforços per dur a terme el rol d'esposa i mare perfecta. Externament no deixava veure la seva intranquil·litat ni el seu estat de tensió que la feien inestable internament, sinó que més aviat "desitjava crear la impressió de ser la típica noia nord-americana, producte de cent anys de bones maneres de la classe mitjana" (Hunter, 1973 dins Riba, 2014:136). No obstant això, el seu marit Ted Hughes la va abandonar per un altra dona: Assia Wevill. Aquest succés la va submergir en una gran i profunda depressió, la qual va accentuar la seva inestabilitat emocional. La difícil situació familiar juntament amb la seva lluita interna per encaixar en la societat i la seva fragilitat que la caracteritzava, va desencadenar en el suïcidi de Sylvia Plath. Abans de que morís, va escriure el poema "In Plaster", on parla explícitament sobre les diverses facetes que resideixen en la seva pròpia personalitat, donant a veure la personalitat fragmentada que patia. En aquest, Plath reflecteix una lluita interna entre la personalitat groga i la personalitat blanca, on l'única via per desencadenar totes dues personalitats serà la mort.

D'aquest poema, Maria Mercè Marçal es va inspirar per crear el seu propi: "Qui em dicta les paraules quan et parlo?", que pertany a l'obra *La germana, l'estrangera* en el qual l'autora denuncia l'existència d'una impostora que resideix dins d'ella i que li dicta les paraules i la manipula com vol.

Finalment, Marçal tanca la poesia amb el suïcidi, evocant la mort de Sylvia Plath, l'única forma de pacificar la personalitat groga i blanca.

Imatge de Sylvia Plath.

7.2. Clementina Arderiu

Quant a Clementina Arderiu, Marçal recupera aquesta escriptora de tradició poètica catalana la qual creia que s'havia penjat una etiqueta reductora la qual disminuïa el seu valor i sobreposava les imperfeccions i els defectes dificultant així que es fes justícia a la seva obra. Marçal afirma que Arderiu és “una veu única i de gran valor que ha sigut mai coneguda i mal reconeguda”. Així doncs, Marçal decideix publicar l'any 1985 una selecció de poemes de Clementina Arderiu sota el títol *Contraclaror. Antologia Poètica*. En aquest llibre, Marçal desenvolupa un estudi introductori en què exposa i demostra els temes complexos tractats per Clementina Arderiu com l'exili o la maternitat.

El fet de que certs lectors i crítics masculins contemporanis a Arderiu presentessin la seva obra com allò “reconfortant i tebi”, donant una imatge tranquil·litzadora i suau, provoca i suposa un xoc i una discrepància amb Marçal, ja que per a ella, l'obra de Clementina Arderiu suposa “una inquietud i un desassossec” que la incitarà a llegir a Arderiu més profundament. En l'article “Clementina es deia... El fer i desfer de la vida quotidiana” Marçal explica que el que li causa l'agitació en la poesia d'Arderiu són aquells petits i discrets missatges implícits que dóna a entendre l'autora sobre problemes silenciats, fracassos i desencissos, els quals Marçal intueix i és capaç de reconèixer. Per tant, Marçal indaga i trova aquella angouxa que aflora en els versos

d'Arderiu en què una mestressa de casa que assumeix el model tradicional de mare i esposa s'esforça per acceptar el seu destí de dona: "La seva poesia expressa les fissures, és al fissura, l'espai on irromp el desordre i on la seva veu que vol fer-se, en llibertat, és alhora l'impuls vital tenaç de refer altre cop la trama esvinçada segons el model decidit per endavant" (Marçal dins Riba, 2014:40).

A Marçal la complau el fet de que Arderiu doni veu al col·lectiu silenciats de les mestresses de casa, i considera que sota la serenitat i l'harmonia dels seus versos, aplaudits pels crítics de l'època, s'hi amaga un crit ofegat que confereix a la seva obra tota una altra dimensió, en què Marçal s'hi endinsa gràcies a la seva capacitat per distingir l'obscuritat que s'hi amaga.

Imatge de Clementina Arderiu.

7.3. Anna Akhmàtova

Pel que fa a la poeta rusa Anna Akhmàtova, Marçal explica com les diferents llengües no li suposen cap impediment, sinó que, més aviat, li suposen un repte. És per això que busca i llegeix literatura escrita per dones en altres tradicions. Així doncs, serà a través d'una amiga, Monika Zgustova que coneixerà la poesia de la russa Anna Akhmàtova. Aquesta troballa li suposa un fort impacte i s'aventura a reescriure en català, a partir de la traducció de Zgustová, alguns dels seus poemes. Així mateix li dedica a Akhmàtova juntAMENT amb Marina Tsvetàieva, una altra poeta rusa, l'estudi "Com en la nit, les flames, Anna Akhmàtova - Marina Tsvetàieva" publicat dins *Cartografies del desig. Quinze escriptores i el seu món* (1998), i inclòs com a epíleg a *Versions d'Akhmàtova i Tsvetàieva* (2004).

Maria Mercè Marçal es passa la vida llegint poemes d'altres escriptores que alhora també llegien la poesia marçaliana i així es crea la xarxa d'escriptores. El poema de *La dona de Lot*, incorpora versos de l'Anna Akhmàtova i és d'ella de qui parteix. En el primer vers del poema, Marçal ens diu que el poema es basteix sobre els versos que Akhmàtova dedica a la dona de Lot. Els versos de la poeta russa es troben en cursiva ja que són paraules extretes directament de la Bíblia i Marçal assenyala aquests quatre versos prestats d'Akhmàtova que li serveixen per sostenir l'estructura. Aquest poema s'analitza en el següent apartat, "La reformulació de prototips femenins".

Imatge d'Anna Akhmàtova.

8. LA REFORMULACIÓ DE PROTOTIPS FEMENINS

Un dels tòpics que Maria Mercè Marçal tracta és la reformulació de prototips femenins, en el qual Marçal fa un anàlisi d'aquelles figures femenines que han estat connotades negativament per la tradició literària, allunyant-se d'aquell significat desfavorable fruit del patriarcat. Així doncs, la seva recerca partirà dels orígens patriarcals per els quals s'han donat a terme certes interpretacions masclistes sobre prototips femenins al llarg de la història. La recerca desemboca en una anàlisi per esbrinar i mostrar a la llum aquelles “veritats” amagades, extretes de les arrels de totes les dones que, casualment, un home les va atorgar una aparença dolenta i amenaçant des d'una posició de privilegi i superioritat afavorida pel patriarcat.

En la reformulació de prototips femenins, també veurem figures femenines pròpies de la religió cristiana que es veuen reflectides en la Bíblia des d'un punt feminista el qual s'endinsa i profunditza en la distinció de gènere i en l'evolució de la dona dins la religió.

8.1 La bruixa

La figura de la bruixa ha sigut molt utilitzada pel feminisme, especialment a finals dels anys seixanta i la dècada dels setanta. I és que la seva història es remunta a l'Edat Mitjana, eren simples dones de classe baixa les quals es dedicaven a inventar i fabricar remeis casolans, d'herbes per tal de remediare complicacions que podien derivar del part. Aquests remeis atribuïen propietats sobrenaturals respecte a l'època en la què es trobaven. Però no va ser fins l'arribada del segle XV quan les dones que practicaven aquesta mena de remeis mèdics van ser condemnades, ja que va ser el moment en què es van excloure les dones tant de la professió mèdica com de les pràctiques màgiques en mans de l'església, ja que aquests van reclamar el monopoli exclusiu.

Així mateix, les bruixes no eren únicament aquelles que eren considerades capaces de crear màgia amb els seus remeis casolans, sinó que tota dona que s'escapava del domini masculí i de la tutela d'un home, és a dir, que no encaixava en una societat patriarcal també era considerada una bruixa.

La simbologia de la bruixa, molt present en l'obra de Maria Mercè Marçal, hi té un valor molt positiu, que contrasta amb el negatiu que se li sol donar en la tradició popular. En Marçal, la bruixa és una dona lliure, que fuig dels esquemes i crea llaços de sororitat amb les altres dones.

La figura de la bruixa és introduïda en els primers llibres de Marçal, és per això que trobem el títol *Bruixa de dol* en el seu segon llibre, referint-se al dol i a la tristesa fruit de la separació amb el seu marit, i alhora el dol i el ressentiment etern cap a la misoginia, tal i com ella mateixa explica en una entrevista: “Les bruixes porten dol per una llarga història de repressió i de marginació col·lectiva a què les ha condemnat la societat “normal” per la seva dissidència. Les bruixes reivindiquen la solitud, l'autonomia, poder ésser, si volen, peixos sense bicicleta. I alhora descobreixen la solidaritat. I, evidentment caminen cap a un país on el seu dol només sigui la prehistòria” (Marçal a Massip 1982:9 dins Riba, 2014:103).

En aquesta citació Marçal volia expressar el lloc on la societat havia posicionat a les bruixes, és a dir, la societat “normal” havia decidit que mereixien ser excloses, marginades i despreciades a causa de la seva posició respecte a les condicions que els havia imposat la societat patriarcal. Així doncs, les bruixes són símbol i fan referència a conceptes solitaris i independents, tal i com ho son elles, expressen i reivindiquen la llibertat de la dona, la decisió pròpia mirant pels seus propis drets, pels drets de les dones que la societat “normal” vol eludir i amagar.

L'expressió “peixos sense bicicleta” fa referència a una ironia, ja que pensar en la possibilitat de que els peixos puguin anar amb bicicleta és estúpida i absurda, precisament perquè els peixos no en necessiten de cap bicicleta. Doncs això mateix passa amb les dones: el pensament de que una dona necessita un home és igual d'absurd i estúpid i fa pensar que un peix necessita una bicicleta. Per tant, “voler ésser, si volen, peixos sense bicicleta” vol dir que les dones poder ser qui vulguin i com vulguin, i si això significa no dependre de cap home, que sigui així, perquè amb o sense homes, segueixen sent dones, segueixen sent algú, una essència que mai s'apaga, i l'assumpte resideix en mai deixar de ser.

Per acabar, Marçal explica com les bruixes caminen cap a un país, en sentit figurat, ja que fa referència als nous dies, el futur que està per venir i les noves circumstàncies que les espera en el futur incert, de manera en la que el dol es quedi en el passat llunyà, com ho és la prehistòria. Per tant, simbòlicament vol dir deixar el dol masclista i misogin fruit de la societat patriarcal com més lluny possible de la nostra actualitat. Les bruixes fan camí cap a un futur on les dones no siguin excloses, marginades ni despreciades, on totes les vivències injustes que malauradament han patit en el seu moment, quedin endarrere i s'esborrin com les petjades ho fan en l'arena. En definitiva, el seu camí simbolitza un progrés en la societat i un passat trepitjat

8.2 Eva

Eva és el nom que rep la primera dona que Déu va crear sobre la Terra a l'hort de l'Edén, segons la religió abrahàmica, amb la intenció de formar la primera parella humana amb Adam, el primer home.

Es diu que Eva va néixer de la costella d'Adam, segons el llibre del *Gènesis* i que Déu els va manar menjar tots els arbres de l'hort excepte l'arbre de la ciència del bé i del mal. Però Eva, que va ser temptada per la serp, va menjar el fruit prohibit amb intenció d'assolir la saviesa donant-li un tros d'aquest a la seva parella, Adam. Eva però, lluny d'assolir la saviesa, va rebre un càstig de Déu, el qual li va dir: "Augmentaré els teus dolors quan tinguis fills, i amb dolor donarà a llum. Però el teu desig et portarà fins al teu marit, i ell tindrà autoritat sobre tu. Adam haurà de treballar per menjar i tots dos morireu" (Gènesi 3:16-19).

Després, Déu va dir: "L'ésser humà ha arribat a ser com un de vosaltres, doncs té coneixement del bé i del mal. No sigui que estengui la seva mà i també prengui del fruit de l'arbre de la vida, el mengi i visqui per sempre" (Gènesi 3: 22).

Per tant, el concepte de culpabilitat serà atribuït a la dona com a justificació de tots els mals, i el cos femení serà vist com allò impur, brut i ple de pecats, i també serà associat a la caiguda en desgràcia.

No obstant això, el moviment feminista capgirarà aquesta visió de culpabilitat i originària del pecat que la Bíblia va atribuir a la dona (Eva), i és que serà l'any 1895

quan la nord-americana Elizabeth Stanton juntament amb les seves companyes modificaran i recompondran l'estereotip masclista amb el que s'ha estat jutjant i contemplant a Eva com a dona. Així doncs, després d'haver examinat el passatge en què Eva parla amb la serp i, temptada, decideix menjar la fruita, escriuen: "Un lector imparcial ha de quedar impressionat amb el coratge, la dignitat i la noble ambició de la dona en aquesta prolongada entrevista" (Stanton 1997 dins Riba, 2014:109).

Així doncs, el pensament i la contemplació d'Eva com a culpable originària dels pecats i com a personificació del mal a causa del seu gènere, serà capgirada i serà vista com una dona decidida, valenta, amb iniciativa pròpia i amb ambició pel coneixement i per allò que es troba més enllà de les seves mans i de les seves pròpies possibilitats. Serà un nou punt de vista i una nova visió lluny del masclisme on la dona ja no és vista com símbol d'imprudència i d'innocència, la qual no té prous coneixements com per a mesurar allò que fa i com ho fa, sinó que se li atribuiran nous adjectius que definiran la fortalesa, la dignitat i el coratge, els quals representen a la dona en la seva totalitat.

Maria Mercè Marçal dedica un poema a Eva, capgirant, un altre cop, la visió que dona a conèixer la Bíblia i farà una oposició entre el bé i el mal.

Aquest poema es troba dins el poemari *La germana, l'estrangera* (1981-1984) i dedica a Eva la primera part (I) del poema.

(I)

"Emergia una serp
de cada tros de pell
del meu cos i reptava
per l'arrelam, amunt,
fins al tronc i cenyia
l'arbre fosc del desig
sols per temptar-la. Jo
cloïa els ulls i en un
malson sense sortida
li trepitjava el cap.

Però de sobte tot
es capgirà; l'escena
atàvica es trencava
en mil trossos: fou Eva
qui m'oferí el dolcíssim
pecat amb gust de poma.”

En aquest poema, Maria Mercè Marçal mostra un seguit de capgiraments simbòlics en els quals representa a Eva com la temptadora de la serp, i on ella no ofereix la poma, sinó que ofereix el pecat, no com una desgràcia, però sí com allò dolç i agradable.

La finalitat que vol mostrar Marçal no és pas com en la de les bruixes, que passen a ser dones lliures, sinó que dona pas a una narració lliure, diferent, oberta, múltiple i simultània en la qual deixa pas a l'oposició del bé i el mal, “convertint” el pecat com allò no necessàriament dolent i donant a entendre que pot arribar a ser agradable, oposant-se als criteris que sosté la Bíblia sobre els conceptes del bé i el mal, i donant-li un significat més obert i extens i de subjectiva percepció.

8.3. La dona de Lot

Maria Mercè Marçal s'interessa per un altre personatge bíblic: la dona de Lot. Segons relata el Gènesi, Lot, fill d'Aran i germà d'Abraham es va establir a la ciutat de Sodoma però vuit anys després va esclatar una guerra en la qual van sortir vencedors el bàndol contrari i van saquejar totes les ciutats rivals. Arran d'això, la llegenda diu que el comportament dels habitants de les ciutats de Sodoma i Gomorra era pecaminós: llibertinatge, violacions, assassinats, luxúria, etc. Davant d'això, Lot va voler oferir-los les seves dues filles perquè les violessin, però el poble ho va refusar.

Poc després, una tempesta de cendra, foc, llamps i trons destruiria la ciutat de Sodoma, i Lot juntament amb la seva dona i les seves dues filles fugirien. La seva dona, malgrat que els àngels li havien prohibit mirar cap enrera, es va girar a mirar enrere mentre es destruïa la ciutat, i es va convertir en una estàtua de sal.

A la dona de Lot se li atribueix una característica que la societat patriarcal atribueix pròpiament a la dona: la tafaeria. En les obres de Marçal es troba la dona de Lot representada i simbolitzada a través de la Sal. En aquests poemes, l'autora converteix la curiositat i la desobediència en actes de rebel·lió connotades positivament.

La immobilització i la paràlisi a la qual han estat sotmeses les dones és causat en gran part per l'expulsió del llenguatge, amb el fet de que la dona de Lot ni tan sols tingui un nom propi, com ocorre també amb d'altres figures femenines a la Bíblia que són conegudes només com les dones dels seus marits.

La tradició hebrea prohibia anomenar el Déu pel seu nom i calia referir-s'hi mitjançant eufemismes. Marçal recull aquesta tradició, però proposa una manera diferents de referir-se a Déu: el Sense Nom. La qüestió del nom és un aspecte que Marçal recull en alguns dels seus poemes i que es veu reflectida en el seu poema titulat "La dona de Lot" dins el seu poemari *Raó del Cos*.

LA DONA DE LOT

Sobre un vell tema reprès per Anna Akhmàtova

I

*L'home just va seguir l'emissari de Déu
Gegantí i resplendent per la muntanya negra.*

L'ull terrible del Sense Nom
sotja cec el silenci de la ciutat damnada.
Sense fites ni fons, la culpa és un mirall
voraç xuclant l'oblit intens de la pupil·la.
L'àngel escriu un sol camí. Per la muntanya
negra brilla un sol traç. La vall verdeja en va.
Un glavi lluminós sega l'arrel més viva.
La sang, sense demà, roda en un cercle clos.
L'ull sinistre del gegant
escup l'incendi, sal de llàgrima aturada.
I una mar morta colga l'urc del cos sense llengua.

L'home just sent la Veu que el crida pel seu nom.

Triat, amorosit, encimbellat de cop
damunt l'espatlla de l'Altíssim,
la còrnia divina frec a frec dels seus ulls,
veu la nova ciutat, enllà d'enllà,
cingla carrers i places, segella pacte i llei.
S'esgoten el desert i la set i el silenci.

II

Endins d'endins, clavada a terra,
cega com la llavor, creix una veu
i es fa arrel en l'entranya de la dona:

No és massa tard, encara. Encara pots mirar.

Mira enrera, cap Veu no coneix el teu nom.
I el teu cos allà resta, ebri de pluja i sol.
Sotmesa arreu on vagis a llei d'estrangeria,
ombra seràs des d'ara, desposseïda arreu,
perquè només t'és pàtria allò que ja has viscut.

*Un esguard! I aplevats per un dolor mortal
els seus ulls ja no poden, de sobte, mirar més.*

La rígida camisa de força de la sal
bloqueja la folia. La pantalla és en blanc.

A l'alba reverbera la història sense història.
El gest es perpetua
gegantí i resplendent.
I en la duresa mineral impresa
fulgura la pregunta sense veu:

Quin era el Nom de la dona de Lot,
la qui donà la vida només per un esguard?

Així doncs, s'estableix un paral·lelisme irònic entre el Déu que no es pot anomenar i la dona de Lot, de la qual no es menciona el nom perquè és una informació innecessària i redundant. Marçal defensa en el poema que la dona de Lot, atès que està indiposta de nom i de veu, expressa la seva voluntat de conèixer amb el gest i que aquest acte valent i coratjós li costa la vida.

Així mateix, cal esmentar la figura de Lot, un home que lluny de ser valent i coratjós, és covard i ridícul. Lot va voler oferir les seves dues filles perquè les violessin, degut a l'irracional comportament del poble. Aquest acte, crea en ell una figura masculista que veu a la dona com un simple objecte i com un escut davant la seva pròpia por i covardia. La Bíblia es caracteritza per atribuir conceptes misògins envers la figura de la dona com la covardia, la por, la tafaeria i originària del pecat. Però en aquesta llegenda, és Lot qui representa totes aquestes característiques pròpies de la dona, doncs lluny de sacrificar el seu propi cos abans que protegir el de les seves filles, ignora la seva funció de pare i protector patern, i les ofereix. Així doncs, Lot davant el temor i el pànic de la multitud que s'acostava a casa seva, va voler vendre el cos de les seves pròpies filles, privant-les de voluntat i consentiment per tal de protegir-se a ell mateix. Aquesta sèrie de comportaments i d'actes propis de la figura masculina, dona lloc a que la dona faci la tasca bruta i difícil sent l'escut i la que es sacrifica pel bé aliè. D'aquesta manera, la imatge que la Bíblia pretén mostrar de la dona, en Marçal resulta sent tot el contrari: la dona té valentia, mostra sacrifici, voluntat i decisió pròpia. És rebel, lliure, d'accions heroiques i de postura ferma que no dona cap pas enrere. Així doncs, l'home, com a resultat, esdevé tots els atributs de connotació negativa que la Bíblia havia estat intentant atribuir a la dona per tal d'humiliar i capgirar en sentit negatiu de la figura de la dona.

PART PRÀCTICA

9. SELECCIÓ I JUSTIFICACIÓ DELS POEMES

L'anàlisi de poemes consistirà en una tria de poemes de la poeta Maria Mercè Marçal els quals consideri que poden dur-se a terme a l'aula. Marçal, en les seves obres ha tractat diversos temes que poden ser interessants per estudiar-los i analitzar-los en l'aula, com a proposta didàctica. La tria s'exposa a continuació amb comentaris que la justifiquen. Els poemes s'han classificat en els següents apartats: "la bruixa", "l'origen", "la maternitat", "l'erotisme i l'amor lesbic" i "la malaltia i la mort".

9.1. La bruixa

La figura de la bruixa, un element molt tractat en les obres de Marçal i que evoquen molta simbologia, doncs representen totes aquelles dones avantpassades i aliades del feminisme que van ser assassinades i van deixar una petjada en la nostra actualitat. Les "bruixes", representen una força feminista la qual ens impulsa a reivindicar-nos per lluitar a favor dels nostres drets i continuar la lluita que elles no van poder acabar a causa del patriarcat que les va assassinar.

PASQUINS PER A LA REVOLTA VEGETAL

II

Dones, baixeu, veniu
a la dansa de l'herba.
Enramem els balcons
i preparem la terra.
Reguem-la amb pluja i sol,
defensem-la amb les dents,
perquè hi arrel·li l'arbre
de l'alliberament.

Sembrem-hi la llavor
i el verd de la tendresa,
el blat de l'enrenou
l'aventura i la menta

i quan neixin els brots
cridem-ho a tots els vents,
perquè s'espigui l'arbre
de l'alliberament.

Vestides en saó
de la revolta encesa
al cim dels campanars
desplegarem banderes,
banderes sense orgull,
color de roig novell,
perquè floreixi l'arbre
de l'alliberament.

Aviarem coloms
per encetar la festa
i inventarem camins
en cels sense fronteres.
Arreu tindrem hostal,
farem convit arreu,
amb la fruita de l'arbre
de l'alliberament

El poema *Pasquins per a la revolta vegetal* propi de l'obra *Llengua abolida*, és un poema en el què Marçal al·ludeix a totes les bruixes, utilitzant la paraula “bruixa” de forma irònica referint-se a totes les dones aliades i avantpassades que les van censurar i omitir de manera violenta i cruel a causa de la seva exigència davant la reclamació dels seus drets com a dones. Aquesta reunió de “bruixes” de totes les edats i condicions desenvocarà en l'alliberament de la dona:

CANÇÓ DE FER CAMÍ

Vols venir a la meva barca?

-Hi ha violetes, a desdir!

anirem lluny sense recança

d'allò que haurem deixat aquí.

Anirem lluny sense recança

-i serem dues, serem tres.

Veniu, veniu, a la nostra barca,

les veles altes, el cel obert.

Hi haurà rems per a tots els braços

-i serem quatre, serem cinc!-

i els nostres ulls, estels esparsos,

oblidaran tots els confins.

Partim pel març amb la ventada,

i amb núvols de cor trasbalsat.

Sí, serem vint, serem quaranta,

amb la lluna per estendard.

Bruixes d'ahir, bruixes del dia,

ens trobarem a plena mar.

Arreu s'escamparà la vida

com una dansa vegetal.

Dins la pell de l'ona salada

serem cinc-centes, serem mil.

Perdrem el compte a la tombada.

Juntes farem nostra la nit.

El poema titulat *Cançó de fer camí* de l'obra *Bruixa de dol*, té un missatge bastant similar a l'anterior, i és que Marçal, també al·ludeix a les bruixes les quals s'hi van afegint de poc en poc fins arribar a ser un "exèrcit" de dones les quals lluiten pel seu futur.

A més a més, d'aquest poema vaig tenir l'oportunitat de recitar una part juntament amb amb la meva germana i altres noies, a l'vars d'Urgell, en una ruta guiada per l'Heura, filla de Marçal, en la qual totes plegades simbolitzem i plasmem totes

aquelles dones que s'hi van afegint. Gemma Hummet també va musicar el poema, que es pot consultar en el següent enllaç:

<https://www.youtube.com/watch?v=GCct0sJVlkl>

9.2. L'origen

Marçal, sovint expressava el seu origen, i és que els seus pares eren de classe baixa i treballaven en el sector agrari. La poeta es troba condicionada per la societat en la que viu i són diversos factors els que originen aquesta opressió en contra d'ella.

DIVISA

A l'atzar agraeixo tres dons: haver nascut dona,
de classe baixa i nació oprimida.

I el tèrbol atzur de ser tres voltes rebel.

El poema "Divisa" pertanyent a l'obra *Cau de llunes*, és un poema que diu molt en poques paraules. En aquest, Marçal expressa la triple opressió que pateix la qual es transformarà en l'eix central de la seva literatura. Amb aquest poema, Marçal indica el seu origen i els condicionants amb què va néixer.

Graffiti en una paret del poema "Divisa" de Maria-Mercè Marçal.

És perquè et sé germana que puc dir-te estrangera.
Sense treva esbossada, sense treva abolida
aquesta guerra que m'uneix a tu
en un pacte de sang inestroncable.
És perquè et sé estrangera que puc dir-te germana.

Aquest segon poema de Maria-Mercè Marçal pertany al poemari *La germana, l'estrangera*. L'he escollit perquè l'autora sincronitza el terme "germana" i "estrangera" de manera que transmet una oposició entre la proximitat i la confiança que resulta la germana i la desconeixença i llunyania que suposa l'estrangera.

9.3. La maternitat

Maria Mercè Marçal ha dedicat gran part de la seva poesia a la maternitat recollits dins el poemari *Sal Oberta*. L'autora, quan es va quedar embarassada tenia sentiments contradictoris. I és que al mateix temps que trobava l'embaràs com una etapa que l'horroritzava, anava considerant la maternitat com una possibilitat que la podria portar a un vincle entre mare i filla que no s'havia plantejat abans.

MATERNITAT

Des del principi no ha estat moneda fàcil
el teu riure. Quin pop
te n'ofegà l'esclat en el bressol?
Les guerres, ja ho sé prou, no són alegres.
I potser no he sabut, en terra de ningú,
plantar jardins oberts per als teus ulls...
Ni treva, ni quarters,
ni mapes coneguts, ni l'enemic amb rostre...
I tu menges, dissolta
en el meu pa, la guerra,
liquada en els meus ossos
i fosa dins la sang
que s'agleva en amor

difícil cap a tu.

El poema titulat “Maternitat”, del poemari *Desglaç*, Marçal explica aquesta dificultat que des del principi va impedir a l'autora veure amb claredat la possibilitat de donar a llum a l'embrió que portava al ventre i ser mare.

VI

He desat al calaix la ruda: se'm podria
a les butxaques i al clos de la falda.
Pels descosits sobreeixia, i pels sets...,
i els he embastats amb agullers de pluja.

L'he desada al calaix: potser les arnes
de l'estiu en faran, d'esme, pastura.
Mentre, triomfaran les fulles noves
al jardí que s'espiga dins de casa.

Sí, he desat la ruda i el reclam
que obria portes als cavalls de l'ordre.
I els daus m'han atorgat la clau oberta
de la revolta, el vi de l'aventura.

He desat al calaix la ruda. I he afirmat
la deu des d'on s'esbalça la tempesta de l'heura.

En el poema *VI*, del poemari *Sal Oberta*, Marçal tracta la maternitat com a una contradicció. En aquest, fa menció dos elements: la ruda, que simbolitza l'avortament i l'heura, que inclou els conceptes de la vida i de la mort. En un principi, l'experiència de ser mare és vista com a símbol repressor de la dona però després, es entesa com una força particularment femenina que s'ha de viure amb passió. Finalment, el sentiment de maternitat acaba triomfant en nom de l'heura.

TRIAR

[...] Ni de ser
sovint aquest gran gep
incrustat en la carn
que em blega, insidiós,
amb la seva ombra sempre
present, com si de cop
s'haguessin trasbalsat
tots els confins i ja
no sabés on començo
ni on acabo. (La, 287)

[...]

Tu, que et vares fer carn
Dins meu sobtadament
com l'hoste que ha vingut
sense avisar i invoca
lligams atàvics, velles
lleis, pactes segellats...

El poema "Triar" dins el poemari *Sal oberta* de Maria Mercè Marçal està bastant lligat a la maternitat en una connotació positiva. Es tracta del moment en el que Marçal decideix ser mare i donar llum a la que serà la seva filla, Heura. En el poema expressa la seva llibertat de decidir per ella mateixa portar a terme l'embaràs tot i que la seva filla no tenguí l'elecció de néixer. El jo poètic és revolta contra el fetus que li provoca molèsties i al qual arriba a considerar com un intrús

En l'apartat Heura, del poemari *Sal oberta*, en què el jo líric iniciarà una conversa amb la filla que porta al ventre, podem veure reflectida aquest sol ésser que configuren la mare i el fetus:

"A tu, quan encara eres
Un dolç paràsit del meu cos;
I el meu cor, de tu."

Marçal contempla la possibilitat d'avortar però finalment no ho fa. En aquest poema queda molt ben representat:

“He desat al calaix la ruda. I he afirmat
la deu des d'on s'esbalça la tempesta de l'heura.”

El poema “VI” dins el poemari *Sal oberta*, representa la decisió final que du a terme Marçal i ho fa amb la simbologia de la ruda i l'heura. Mentre que la ruda fa referència a l'avortament, l'heura suposa l'embaràs i la maternitat. És per això, que al final del poema, l'autora diu haver desat la ruda al calaix mentre que dona pas a la “tempesta” de l'heura, és a dir, a l'embaràs.

Imatge de la ruda.

Imatge de l'heura.

La ruda és una potent planta medicinal famosa pels seus efectes abortius i se li atribueix un significat espiritual. L'heura, en canvi, és símbol de determinació i creixement espiritual, doncs és caracteritza per ser una planta trepadora que s'arrela, ho qual representa renaixement, alegria i fortalesa.

9.4. L'erotisme i l'amor lèsbic

Marçal, d'acord amb la seva orientació sexual, el lesbianisme, fa un seguit d'obres sobre aquest àmbit el qual enllaça i relaciona amb la relació materna que té amb la seva filla. L'erotisme i l'amor lèsbic es recull en el poemari *Sal Oberta*.

VIII

Mai cap amant no ha gosat arribar
al lloc extrem des d'on tu m'acarones.
De dins enfora, amor, sento les ones
i em faig areny i duna i penyalar.

Sorra i record de demà, mans enceses
pel risc, mirall de l'ombra de l'ahir
que et congria i et feu hoste de mi,
jo visc en tu, en les teves escomeses.

Tu vius en mi i et mous pel clos comú
-aigua a l'aguait de les veus de la terra
que esborra amb sal el rastre de la guerra

- ¿Sents el llevant com tempta, cor dejú,
els molls remots on l'urc se'm desaferra?
Creixent en tu, la mar i jo som u.

El poema *VIII* del peomari *Sal Oberta*, Maria Mercè Marçal plasma el lesbiansime a través de la figura mare-filla adoptant característiques de la relació entre amants. En aquest sentit, la mare al·ludeix a la filla en un sentit amorós i s'expressa com una unió que va més enllà d'una relació entre amants doncs la filla ha estat dins del ventre de la mare i aquest procés de gestació les ha portat a una relació molt més intensa que desemboca en la unió entre mare i filla.

RAVAL D'AMOR

I

He estimat un arcàngel a ple vol,
seda de bosc als cabells i a les ales.
He trencat als seus ulls com la mar a les cales
d'un país on les bruixes ja no duen més dol.

En solell blanc de boira i en obaga de sol
l'amor ens ha parat un devessall de sales.
El setè cel, on és, si no hi menen escales?
Quin camí mig embasten els núvols del trebol?

Hi ha un paradís perdut rere aquest cap de broma.
He sentit a la galta un fregadís de ploma
i a la boca l'or viu de la bresca de mel.

No ho sabia pas dir: ¿era nit o de dia
que he estimat un arcàngel a frec de la masia
i he tocat, de puntetes, amb els cinc dits el cel?

El poema *Raval d'amor* del poemari *Sal Oberta*, Marçal es declara amorosament a l'amant i alhora trenca completament la tradició amb una irònica visió del paradís celestial que prometen algunes religions. Així doncs, Marçal parla d'un amor carnal que trenca amb les característiques pròpies de llum i puresa tradicionals, d'un amor més platònic.

9.5. La malaltia i la mort

La mort va ser un concepte molt present en la vida de Marçal, ja que va haver de viure-la en primera persona, des del seu propi cos. Marçal, durant els seus últims anys de vida degut al càncer de pit, es va dedicar a escriure part del poemari *Raó del Cos*, en el qual explica amb una intensitat i amb una cruesa la malaltia i la mort individual i personal que estava vivint amb el seu propi cos i ànima.

CREMALLERA DE CARN

La cicatriu
em divideix
en dues parts
l'aixella.
Cremallera
de carn
mal tancada
però
inamovible.
Inamovible
com el decret
que en llengua
imperial
m'exilia
a la terra
glaçada
dels malalts
sense terme

ni rostre.

El poema *Cremallera de carn* del peomari *Raó del Cos*, Marçal ens parla clarament de la malaltia que pateix: càncer de pit. En aquest fa referència a la “cremallera de carn”, aludint al tall que li han traçat degut al càncer. La carn del seu cos està cosida per tancar el tall, és per això que la relaciona amb una cremallera impregnada en el seu cos. Així doncs, Marçal accepta el fet de patir aquesta malaltia i és per això que diu portar-la cap a la terra dels malalts, però en una connotació negativa.

Morir: potser només
perdre forma i contorns
desfer-se, ser
xuclada endins
de l'úter viu,
matriu de déu
mare: desnéixer.

En aquest poema, recollit en *Raó del Cos*, Marçal parla únicament del concepte de la mort. Descriu com és morir i fa un recorregut contrastant l'origen de la vida a l'úter amb la finalitat de desfer-se i simplement desaparèixer. Així doncs, contrasta i oposa els dos conceptes: morir i desnéixer. Mentre que morir és el fet de que un ser viu deixi d'estar viu, desnéixer va molt més enllà i retrocedeix en el temps de manera que és com si mai haguéssim nascut. L'autora expressa els inicis de la vida a l'úter, amb la formació del l'ésser, mentre que de sobte, et deformes, et desfàs i desneixes.

10. PROPOSTA DIDÀCTICA

Maria Mercè Marçal va ser una figura molt important en la literatura catalana contemporània. Les seves obres tracten temes propis del món femení, en els quals només les dones ens podem sentir identificades, però no únicament. La seva poesia esdevé un referent per a moltes generacions, ja que al llarg de la nostra vida, vivim des de ben aprop les vivències, els pensaments i els sentiments que Marçal plasma en els seus poemes, tant individual com col·lectivament.

És per això que tant Marçal, com totes les altres dones literàries que al llarg de la vida han tractat en les seves obres temes propis de les dones de manera reivindicativa, han de ser conegudes i estudiades per les noves generacions. D'aquesta manera, un dels meus objectius d'aquest treball és aportar referents femenins a l'aula i en aquest apartat pràctic em centraré a formular aportacions didàctiques per tal que la literatura de gènere sigui una realitat en l'àmbit escolar i educatiu.

Activitat 1. Recital de poesia amb el motiu temàtic de la Bruixa

En aquesta activitat, els alumnes de l'aula hauran de preparar un recital basat en els poemes de Maria Mercè Marçal que tractin la temàtica de la bruixa. He escollit aquesta tema perquè Marçal expressa d'una manera col·lectiva la unió de les “bruixes” i les tracta com una força entre dones que sorgeix de la necessitat d'acabar amb la discriminació, la desigualtat i el silenci i la opressió que van patir les anomenades “bruixes” de l'època. D'aquesta unió en la qual les bruixes es van afegint d'una en una en aquest col·lectiu que busca la reivindicació sobre la repressió de la dona, pot ser representat pels alumnes de manera que cada un es van afegint mentre llegeix el poema representant el què Marçal volia expressar en els seus poemes: la unió i la força de les dones en una sola veu.

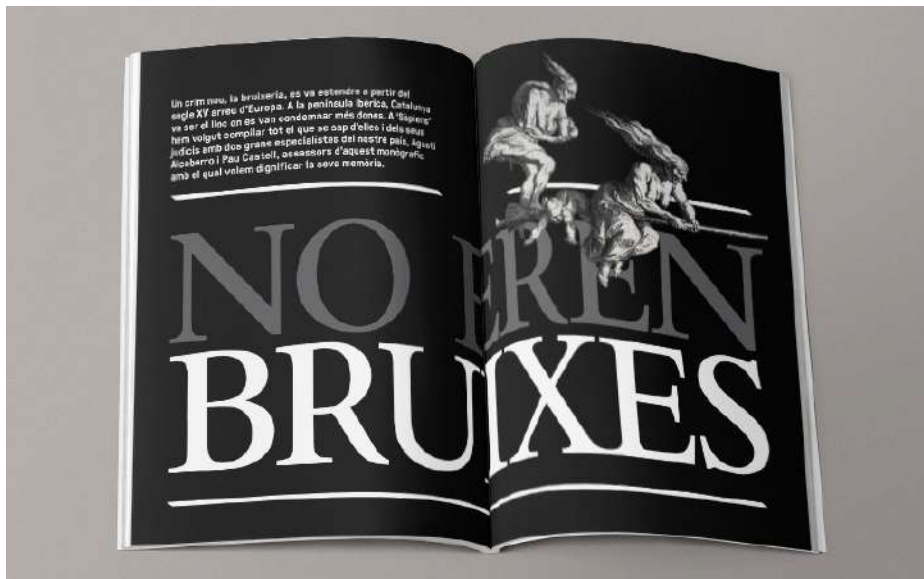
Com es durà a terme?

1.1. Una activitat introductòria, abans de l'anàlisi i tria dels poemes serà entendre l'estigma d'aquest personatge, el de la bruixa. Per això, s'explicarà a l'aula què eren les caceres de bruixes, un clar exemple dels atacs i la discriminació a les quals les

dones han estat sotmeses al llarg de la història. Recordem que cal remuntar-se al segle XV, en una societat misògina, en què moltes dones van ser acusades injustament.

Per explicar-ho es pot recuperar la campanya que va fer la revista Sàpiens: “No eren bruixes, eren dones”.

<https://www.sapiens.cat/noerenbruixes/index.php>

1.2. A continuació escoltarem la cançó “Cançó de fer camí” de Gemma Humet, basada en el poema de Marçal, i visualitzarem el videoclip.

<https://www.youtube.com/watch?v=GCct0sJV1kl>

Després preguntarem si saben qui són les dones de les imatges que s'estenen com si fossin peces de roba i remarcarem que són de diferents àmbits (científic, artístic, literari...). A partir d'aquí recollirem altres noms de dones que hagin dut a terme una tasca rellevant i apuntarem els noms a la pissarra.

Imatge extreta de vídeo “Cançó de fer camí” de Gemma Humet.

1.3. Prepararem els poemes per al recital i analitzarem el paper de la bruixa. Per tant ens centrarem sobretot en el poemari *Bruixa de dol*.

Abans d'analitzar els poemes, ens fixarem en el títol *Bruixa de dol*, i en el títol dels poemes “Vuit de març”, “Cançó de fer camí”, “Pasquins per a la revolta vegetal” i “Cançó de saltar a la corda”. Alguns d'aquests poemes es poden relacionar amb la cançó popular de “Plou i fa Sol”, com, per exemple, en el poema Vuit de març que en l'última estrofa diu “i plourà, i farà sol”, fent referència a la cançó. En el cas del poema “Cançó de saltar a la corda”, el primer vers comença dient “la pluja és una bruixa”, probablement, aquesta “pluja” també fa referència a la cançó popular esmentada, ja que en la seva poesia els elements populars tenen una especial rellevància. Pel que fa el poema “Pasquins per a la revolta vegetal” també fa menció a la cançó en el cinquè vers de la primera estrofa, on diu “reguem-la amb pluja i sol”. Així doncs, veiem que aquesta sèrie de pomes fan menció a la cançó “Plou i fa sol les bruixes es pentinen”, a través d'aquests elements meteorològics, que son propis i característics d'aquesta.

El títol del poemari *Bruixa de dol*, del qual pertanyen tots aquests poemes esmentats amb el concepte de bruixa, fa referència a la cacera de bruixes al segle XV. D'una banda, la bruixa, que era el terme per referir-se a les dones que, segons la societat d'aquella època, havien suposat l'origen malèfic de les desgràcies i les causants de

provocar mort i destrucció. D'altra banda, el dol, que ve dels atacs i la discriminació desembocant en un patiment físic, com ara les terribles tortures i els assassinats massius.

Activitat 2. La relació entre els poemes de Marçal i les seves temàtiques

Maria Mercè Marçal té un conjunt de llibres de poesia i a cada un d'ells es tracta una temàtica diferents relacionada amb la seva pròpia vida o amb la de la dona en general. En el cas de *La germana, l'estrangera* Marçal tracta la maternitat de manera personal i individual, ja que gira al voltant dels seus sentiments contradictoris per decidir si portar a terme l'embaràs o no, i les angoixes i els dubtes existencials que li sorgeixen durant aquest procés. També parla del postpart i la seva experiència com a mare soltera. En el cas del poemari de *Sal Oberta*, es tracta la temàtica de l'amor lèsbic i, en aquest, els poemes de Marçal tracten de la seva orientació sexual des d'una perspectiva eròtica on també introdueix de forma metafòrica la relació amb la seva filla, com el seu gran amor, alhora, l'amor de dues dones. Pel que fa el poemari de *Desglaç*, es tracta la mort del pare de Marçal, i en aquest parla la seva absència com un dol. En aquest poemari veiem també la influència de la poesia de Sylvia Plath: "Daddy". Per últim, *Raó del Cos*, poemari en el que tractarà la pròpia mort, individual i personal originaria de la seva malaltia (càncer de pit). En aquest, el concepte central serà la seva pròpia mort i la relacionarà amb la renaixença de l'ésser.

Totes aquestes temàtiques pròpies de cada un dels poemaris de Marçal hauran de ser analitzades i relacionades amb els respectius poemes.

Com es durà a terme?

2.1. Per dur a terme aquesta anàlisi i aquesta relació entre les temàtiques i els poemes de Maria Mercè Marçal, caldrà que, individualment, en parelles o per grups es triï un poema d'un dels poemaris esmentats anteriorment (*La germana, l'estrangera; Sal oberta, Desglaç i Raó del Cos*) i, sabent a priori la temàtica a la qual pertany, analitzar el poema i trobar totes aquelles referències que reflecteixin la temàtica corresponent (maternitat, amor lèsbic, mort d'un familiar, mort i enfermetat

pròpia). Amb aquesta activitat, es pretén apropar-se a la poesia de Maria Mercè Marçal mitjançant les relacions entre les seves poesies i les temàtiques que reflecteixen la seva pròpia vida personal.

2.2. Un cop analitzat el poema i entès les relacions que hi ha amb la temàtica, s'haurà d'exposar a classe de manera que, per explicar el significat del poema, també s'haurà de cercar la biografia de l'autora i contextualitzar la temàtica dins la vida de Marçal. Per exemple, si el poema es troba en el poemari *La germana, l'estrangera* i, per tant, tracta sobre la maternitat, s'haurà d'explicar el sentiment contradictori de l'autora al voltant de l'embaràs i la maternitat, i explicar els motius dels sentiments de l'autora per contextualitzant la seva vida (amb qui es va casar, que va passar quan es van separar, les contradiccions, etc.).

2.3. A continuació proposo la pel·lícula titulada *Ferida arrel: Maria-Mercè Marçal* la qual, en l'any 2011 el director de cinema Fran Ruvira li proposa a la Fundació Maria-Mercè Marçal un projecte molt interessant: convidar dones directores a realitzar curtsmetratges al voltant de l'obra o la vida marçalianes, en col·laboració amb l'escola El Plató de Cinema. Finalment, la pel·lícula s'estrena el juny de 2012 en la 20a edició de la Mostra Internacional de Films de Dones, a la Filmoteca de Catalunya. Consta de 22 peces que tenen l'objectiu de traslladar el món marçal·lià en imatges. Així doncs, és dirigida per Neus Ballús, Judith Colell, Anna Petus i Laia Manresa mentre que és produïda per Heura Marçal i Fran Ruvira.

<https://fmmd.cat/pel%20b7licula/>

Portada de la pel·lícula "Ferida arrel: Maria-Mercè Marçal" (2012).

Activita 3. Maria Mercè Marçal i Felícia Fuster

Per plantejar aquesta activitat m'he basat en la informació que vaig recollir de l'acte "Lectura dramatitzada. Correspondència. Cartes d'anada i tornada, entre Felícia Fuster i Maria Mercè Marçal" que es va dur a terme a la Llibreria Ona el dia 12 de novembre, i al qual vaig assistir (consultar Annex).

Mireia Calafell i Aina Torres van dur a terme el recital de la lectura dramatitzada mentre que Lluïsa Julià llegia fragments sobre la vida de Maria Mercè Marçal i Felícia Fuster per tal de contextualitzar i d'acompanyar la lectura dramatitzada. Així doncs, Mireia Calafell i Aina Torres primer van recitar un seguit de poemes sobre Marçal i, posteriorment, van llegir les cartes que s'enviaven totes dues des de Barcelona i París. Aina Torres va recitar les cartes de Maria Mercè Marçal i Mireia Calafell les de Felícia Fuster, creant un diàleg entre totes dues simulant la conversa que mantenien a distància totes dues poetes.

A continuació apporto més informació de l'acte (concretament de la informació que narrava Lluïsa Julià) per tal d'entendre l'activitat posterior:

"Tot va començar amb uns versos que li provoquen una extremament poc freqüent. Rere un nom absolutament desconegut, descobreix una veu potent, una veu de dona, com si vingessin d'un antic paisatge comú. Marçal va saltar de segudia a conèixer l'autora i va apostar decididament per l'elissió del recull, "una cançó per a ningú i trenta diàlegs inútils", que es va publicar el 1984 amb un pròleg de la mateixa Marçal que va titular significativament "tard però no pas a deshora". D'aquesta manera, començava una relació entre dues escriptores intel·lectuals i artistes que no sols les va conèixer i reconèixer, sinó que van ser amigues personals i còmplices dels seus projectes al llarg de quinze anys. Entre 1983 i 1998 es van visitar i veure a Barcelona o a París i també s'escrivien cartes i postals, s'enviaven els llibres i es corregien originals. Fuster havia revisat algunes de les traduccions en francès que feia la Maria Mercè o l'havia acollit a casa seva mentre Marçal investigava la vida i l'obra de Renée Revival en els arxius de París. Al seu tron, Maria Mercè Marçal va afavorir el coneixement i la integració de Felícia Fuster a Barcelona, va facilitar-ne les relacions i amistats.

Felícia Fuster i Viladecans, neix el 1921 en el camí de la Barceloneta, on va viure la seva infantesa. Es forma en el camp de les arts clàssiques mentre estudia el batxillerat a l'Institut Maragall i finalment es llicencia en Belles Arts. La grisor de la postguerra, l'afany de llibertat l'empenta a sortir de Catalunya per buscar altres formes de vida. L'any 1950 fa una breu estada a París i l'any següent s'hi instal·la a viure. A la ciutat francesa ha de tornar a començar des de zero i comença amb alts càrrecs en empreses administratives. No és fins als anys 50 on reprèn plenament la tasca artística, com ella mateixa va dir: "finalment podia tornar al camí que sempre m'havia preparat i del qual l'havien apartat les ventades del canvi de vida". Des d'aquell moment, viu exclusivament per les arts plàstiques. L'obra de Felícia Fuster suposa una triple recuperació en la poesia catalana: la d'una escriptura de dona, la d'una veu d'una generació de la guerra civil i la d'una personalitat íntima, forta i intransferible. La poesia de Felícia Fuster es caracteritza per la meditació i la introspecció existencials, temàtica que la condueix a reflexionar sobre el llenguatge i la forma poètica. De fet, l'experimentació formal, les formes populars d'avantguarda o d'altres tradicions, sobretot la japonesa, és una constant que caracteritza tant la seva obra escrita com pictòrica. És sempre des d'aquesta perspectiva subjectiva i d'experimentació formal que afronta la creació. Aquestes exigències li permeten tractar la història real i contemporània en un llibre titulat *Versió original*, escrit i publicat l'any 1996 arran de la guerra de Iugoslàvia. Amb el pas del temps, Fuster fa seva la filosofia oriental, especialment la japonesa. Va escriure algun assaig pioner sobre aquesta poesia i l'any 1988 publica i tradueix juntament amb Nao Sawada la primera antologia de poesia japonesa contemporània. Així doncs, els temes de l'absència, la solitud de l'ésser en l'univers o el buit són recurrents en la seva obra.

Com es durà a terme?

3.1. Per dur a terme una activitat que relacioni a totes dues poetes, Maria Mercè Marçal i Felícia Fuster, relacionarem la literatura, pròpia de Marçal amb les arts, pròpies de Fuster. L'activitat s'anomena *Poesia dibuixada*, i es tracta d'un projecte literari on l'art, la poesia i l'audiovisual es fusionen per oferir una experiència lectora innovadora a partir de la creació de breus obres d'arts audiovisuals. Així doncs, consisteix en la recitació d'un poema de Marçal alhora que es realitza un dibuix que

mantingui relació amb el contingut del poema. Haurà de ser gravat en vídeo de tal manera que el resultat es vegi així:

▶ "De parar i desparar taula", de Maria- Mercè Marçal [projecte Poesia Dibuixada]

A continuació, enllaço aquest document en el qual hi han varies *Poesies dibuixades* de diferents autors i autores que poden servir d'inspiració, a més de la que ja he penjat anteriorment ("De parar i desparar taula").

<https://lletra.uoc.edu/ca/projectes/poesia-dibuixada>

A continuació, enumeraré una sèrie de poemes de Marçal que considero que es poden representar millor a l'aula, tant pel que fa la tasca de recitar com la de dibuixar.

1. "Corrandes de lluna"
2. "El meu amor sense casa"
3. "El teu cos riu i riu"
4. "Jo sóc l'altra, tu ets tu mateixa"
5. "Vint bales"

A l'Annex trobareu la meva composició particular del poema "Vuit de març" en la qual jo recito de fons el text i la meva germana Sílvia dibuixa el contingut. És la meva particular aportació a aquest treball i activitat.

Activitat 4. La creació d'un poema inspirant en la poesia de Maria Mercè Marçal

Aquesta activitat té relació amb la segona activitat, ja que també s'hauran de tenir en compte les temàtiques que tracta Marçal (la maternitat, l'amor lesbic, la mort del pare i la pròpia mort juntament amb l'enfermetat). Per tant, aquesta activitat pot ser

d'utilitat per tal d'entendre millor les temàtiques de Marçal i, per posteriorment dur a terme aquesta activitat amb uns coneixements més amplis.

Com es durà a terme?

4.1. Per realitzar aquesta activitat, cadascú haurà d'escollir una temàtica de manera proporcionada, és a dir, que totes temàtiques siguin treballades per un número d'alumnes equivalent, de manera que tots els estudiants puguin conèixer-les i aprendre-les totes per igual. L'alumne no necessàriament cal que se senti identificat ni representat amb la temàtica, ja que l'objectiu de l'activitat és atansar-se el màxim possible a l'autora, de manera que en el poema realitzat es plasmi a Marçal, tant pel que fa als seus sentiments i pensaments entorn al tema, com en un context biogràfic, après anteriorment (activitat 2). Així doncs, el resultat de l'activitat serà un poema relacionat amb una de les temàtiques que tracta Marçal, en la qual es faci al·lusió a l'autora, intentant que es confongui amb un escrit per la pròpia autora. Per tant, la tasca de l'alumne serà posar-se a la pell de la poeta i representar les emocions i la ment que ella tenia en aquella etapa de la seva vida.

4.2. Com s'haurà de presentar el resultat final? Un cop realitzat el poema tot havent-se posat en la pell de l'autora, caldrà ser recitat a l'aula, de manera que tots els alumnes puguin escoltar el poema creat per cada un d'ells. Al final del recital, l'alumne haurà d'explicar en quines vivències de l'autora s'ha inspirat per dur a terme el seu poema i concloure amb una petita opinió personal, sobre l'experiència, i si aquesta tasca li ha aportat algun tipus de coneixement, habilitat o capacitat. També, si el fet d'haver intentat posar-se en el lloc de l'autora, amb la qual no se sent identificat o representat, l'ha ajudat a entendre i comprendre millor aquella qüestió de la qual mai abans s'havia plantejat o qüestionat.

Activitat 5. Coneixem la figura i els poemes de Sylvia Plath

Sylvia Plath va ser una escriptora i poeta nord americana, una de les més importants del segle XX. La poeta es caracteritzava per la seva fragilitat, sensibilitat i inestabilitat. Aquestes qualitats es van accentuar després de la mort del seu pare i

durant la seva adolescència va viure diferents trastorns mentals. Durant la seva etapa universitària va escriure varies de les seves obres i es va acabar convertint en una icona feminista. Finalment es va acabar suïcidant el 1963.

Sylvia Plath va suposar una gran influència per Maria Mercè Marçal, ja que es va inspirar en poemes de Plath per tal de dur a terme alguns dels seus, com el poema de “In Plaster”, del qual Marçal es va inspirar per fer “Qui em dicta les paraules quan et parlo?”, dins el poemari *La germana, l'estrangera*. O bé, el poema “Daddy” de Plath, del que Marçal també es va inspirar per fer un propi amb el mateix títol: “Daddy” pertanyent a l'obra *Desglaç*.

Com es durà a terme?

5.1. Els poemes de Plath es caracteritzen per la seva tristor, el seu costat obscur i per un sentiment femení desconegut per a la societat. L'activitat consisteix en l'anàlisi d'una sèrie de poemes de Plath els quals reflecteixen aquesta solitud tenyida de negre que finalment la portaran al suïcid. L'objectiu i la finalitat d'aquesta activitat és donar a conèixer aquesta altra perspectiva de la literatura femenina, més enfosquida i obscura, que molts cops no es té en compte i passa desapercebuda. Sylvia Plath és un clar exemple d'aquesta indiferència, ja que la primera i única novel·la de la poeta *The Bell Jar (La campana de vidre)* havia sigut rebuda amb indiferència per part dels crítics, els quals, eren homes. Això reflexa el fet de que els problemes psicològics de les dones no tenen rellevància per a la societat i es tracten com quelcom secundari. La realitat és que les dones també pateixen desequilibris i inestabilitats emocionals, però la societat no vol que mostrin els seus defectes ni els seus conflictes mentals, vol que segueixin sent la “dona perfecta”, segons els estereotips marcats pel patriarcat.

A través dels poemes de Sylvia Plath veurem la part més fosca que moltes dones porten dins seu, però que mai s'ha mostrat a la llum.

A continuació, faré una selecció dels poemes que considero que reflecteixen d'una millor manera la situació psicològica de l'autora.

- “Com ovelles a la boira”
- “Temors”

- “Límit”
- “Profunditat”
- “Roselles a l’octubre”

Activitat 6. Un club de lectura amb una perspectiva de gènere

En aquesta activitat es proposa la possibilitat de formar part d’un club de lectura en el qual es s’incideixi en la literatura des d’una perspectiva de gènere. L’objectiu és aportar nous referents femenins als alumnes i, alhora, donar visibilitat a les dones poetes. Els alumnes poden endinsar-se en el món de la literatura i potenciar les seves habilitats i capacitats en l’escriptura, ja que el fet de saber plasmar les emocions, els sentiments i els pensaments mitjançant l’acció d’escriure, pot aportar-los eines per canalitzar els seus estats d’ànims i per gestionar certes situacions que es puguin esdevenir en el seu entorn.

Com es durà a terme?

6.1. En el club de lectura es portaran a terme diverses activitats com la recerca d’autores literàries, les comparacions mitjançant la perspectiva de gènere, posar en pràctica la composició d’un poema en el qual tots els alumnes expressin els seus sentiments o pensaments, en definitiva, proporcionant-los la lectura i l’escriptura com a eina per conèixer-se millor a si mateixos; relacionar el contingut dels poemes d’unes autores amb les altres i analitzar aquelles temàtiques més presents i vigents en la poesia femenina.

D’aquesta manera, amb aquesta proposta, aquells alumnes que vulguin i estiguin interessats en la literatura amb perspectiva de gènere, tindran l’oportunitat de realitzar diverses activitats didàctiques extres a la lectura que els aportin un nou aprenentatge i coneixement de noves autores, així com un punt de vista de la literatura.

6.2. En aquest apartat proposo algunes obres per llegir en aquest club de lectura.

Poesia:

- Maria Mercè Marçal, *Terra de Mai* (El Cingle Editorial)
- Montserrat Abelló, *Foc a les mans* (Columna Edicions)

Narrativa:

- Maria Mercè Marçal, *La passió segons Renée Vivien* (Columna Edicions).
- Sylvia Plath, *La campana de vidre*. Traducció de Marta Pera Cucurell, (Edicions del Periscopi).

Teatre:

- Clàudia Cedó, *Una gossa en un descampat* (Biblioteca Sala Beckett)
- Gabriela Mistral, *Les coses que mai vaig tenir*

11. CONCLUSIONS

En aquest Treball de Recerca que traça un recorregut per la poesia de Maria Mercè Marçal he volgut mostrar principalment la literatura des d'una perspectiva feminista, primer a partir d'una part teòrica i després creant una part pràctica que, en definitiva, pugui aportar un nou punt de vista de gènere, del qual penso que moltes assignatures i llibres de text estan mancats.

Per fer-ho, en primer lloc, m'he centrat en la biografia de l'autora per comprendre bé el context històric i cultural del qual parteix la seva poesia. En un primer estadi de la recerca vaig fer la ruta a Ivars d'Urgell, poble on Maria Mercè Marçal va passar la seva infantesa, per tal d'aproximar-me a l'autora a través de l'experiència vivencial i, que d'aquesta manera, m'aportés eines i coneixements suficients per tal d'entendre posteriorment la seva literatura. Així doncs, en aquesta ruta vaig conèixer les diferents cases on va viure, l'església on va fer la comunió i la van batejar, els llocs ocults que a Marçal li agradava visitar per escriure i, fins i tot, el propi cementiri en què Marçal és enterrada. Aquesta experiència que vaig viure en primera persona em va ajudar a relacionar el context de la seva vida amb la seva literatura i poesia.

Al llarg del meu treball he tractat temes molt vigents en la seva literatura com la maternitat i el lesbiansime des d'un punt vista personal i individual. És per això que, en el cas de la maternitat, he explicat la seva experiència pròpia i personal d'aquest procés i, a través de la seva poesia, he introduït els seus sentiments contradictoris envers el procés de la maternitat, unes emocions que la van marcar molt, tant abans com després del seu embaràs. Pel que fa el lesbianisme, també he volgut tractar la seva experiència personal, però a més també he intentat parlar dels orígens de l'homosexualitat en la societat i com aquells inicis es van degradant conforme avança el temps. M'ha semblat molt interessant el fet de que Marçal tractés en la seva poesia el lesbiansime juntament amb l'erotisme des d'una perspectiva contraposada amb la religió, i és que l'autora juga amb el concepte del "pecat" i el capgira de manera que aconsegueix atribuir-li una connotació positiva.

Tot seguit, m'he centrat en les mares de la literatura per expressar aquesta escassa quantitat de dones literàries que han dificultat o impossibilitat la possibilitat de tenir

uns referents femenins en la literatura. Tot això ha sigut, un cop més, des de la pròpia experiència de Marçal, ja que he volgut plasmar els seus sentiments de solitud per aquesta falta de referents femenins i també he intentat portar-ho al terreny personal, i per això he tornat a fer referència a la introducció, on expresso la meva inconformitat al llarg de l'etapa acadèmica, en la qual he enyorat a les dones tant en l'àmbit científic, com en l'artístic i el literari. D'aquesta manera, aquest sentiment em vincula amb l'autora ja que totes dues, com tantes altres, compartim un pensament: la falta de referents femenins. I he constatat com aquest sentiment de dona (sentiment que només podem sentir nosaltres per la falta de referents del nostre propi gènere) segueix vigent, i és precisament des d'aquests sentiments reivindicatius, d'on realment sorgeix l'objectiu que em vaig proposar al principi d'aquest treball: trencar amb la invisibilitat de la dona tant dins com fora de les aules. Per això he volgut incidir en les obres d'altres dones, també vinculades amb la pròpia Marçal. D'aquesta manera no només m'he centrat en aportar la poesia d'una autora, sinó també ressonàncies d'autores de diferents llocs i cultures per tal que ens aportin noves fonts i nous punts de vista pels quals entendre i analitzar la literatura de gènere. Amb tot això, penso que he aconseguit parlar sobre altres dones literàries, les seves obres i la seva concepció del món a l'entorn des d'uns ulls de dona tot relacionat-les amb la literatura de Marçal, l'eix vertebrador del meu Treball de Recerca.

Aquesta anàlisi no s'entén sense la reformulació de prototips femenins que he dut a terme, en el qual es basa la poesia de Marçal. He pogut constatar el tractament que les dones han rebut al llarg de la història, ja sigui etiquetades de manera masclista o silenciades, atapeides i invisibilitzades per la societat patriarcal. Així doncs, he tractat la "bruixa", "Eva" i "La dona de Lot". La bruixa m'ha semblat un concepte bastant actual, ja que fins avui seguim veient representat en molts mitjans de comunicació, i sempre amb l'aspecte de dona dolenta, però ningú s'ha parat mai a pensar d'on venia aquesta connotació negativa i despectiva a la figura de la bruixa. Per tant, aquest treball m'ha servit per aprofundir en el terme de la "bruixa", d'on ve, els seus orígens i en com ha evolucionat en la nostra societat, també a través de la poesia de Marçal. Quant a "Eva" i a la "dona de Lot", són dos conceptes propis de la religió i gràcies a aquests he sapigut trobar el principal origen de gran part dels prototips femenins actuals que són promoguts pel masclisme. I és que la poesia de

Marçal m'ha ajudat a entendre per quin motiu molts dels prototips femenins que segueixen vigents en la nostra actual societat i que els orígens d'aquests són, majoritàriament, religiosos.

La darrera part del meu treball i, segurament, la més important, ha sigut la part pràctica. En aquesta he portat les meves paraules més enllà i he intentat concretar els meus objectius esmentats a l'inici amb una proposta didàctica per reivindicar la poesia d'autores a l'aula. Per això he dissenyat una sèrie de propostes per dur a terme a classe, per tal que aquests nous referents femenins puguin ser una realitat per als meus companys. Amb tot això, he intentat aproximar les dones literàries a l'educació, perquè com deia, en el nostre sistema acadèmic la seva referència és massa escassa, per no dir gairebé nul·la.

Per acabar, i des d'un punt de vista personal, aquest Treball de Recerca ha suposat un enriquiment en el meu ensenyament acadèmic i en els meus coneixements personals. Gràcies a això, no només he conegut més sobre el món de la literatura, sinó que també he après més sobre la branca del moviment feminista mitjançant la poesia d'altres dones. Aquestes fonts m'han proporcionat un camp de coneixements més ampli, en el qual he afegit nous conceptes i nous punts de vista que abans desconeixia. A més, també he pogut aprendre altres coses pràctiques per a la meva formació d'una manera més objectiva, com per exemple a saber redactar, a cercar fonts d'informació, a citar, a estructurar les meves idees i els meus coneixements; m'ha ajudat també a reflexionar sobre totes aquestes qüestions que em toquen de ben a prop i alhora a saber plasmar tot aquest conjunt d'informacions, de coneixements i de sentiments en paraules pròpies. En definitiva, aquest treball m'ha proporcionat una font de coneixements immensa que ha marcat un abans i un després en la manera de percebre el meu entorn.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

Climent, Laia (2008), *Maria-Mercè Marçal, Cos i Compromís*, Montcada i Reixac Barcelona: Editorial de l'Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana i de Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

Julià, Lluïsa (2018), *Maria-Mercè Marçal Raó del Cos*, Barcelona: Edicions 62.

Riba, Caterina (2014), *Maria-Mercè Marçal L'escriptura Permeable*, Vic: Eumo Editorial

POEMARIS DE MARIA MERCÈ MARÇAL

Marçal, Maria Mercè (1979), *Bruixa de dol*, Barcelona: Edicions 62

Marçal, Maria Mercè (1982), *Sal oberta*, Barcelona: Edicions 62

Marçal, Maria Mercè (1985), *La germana, l'estrangera*, Barcelona: Edicions 62

Marçal, Maria Mercè (1997), *Desglaç*, Barcelona: Edicions 62

Marçal, Maria Mercè (2000), *Raó del Cos*, Barcelona: Edicions 62

WEBGRAFIA

Biografia de Maria-Mercè Marçal

<https://blocs.xtec.cat/bruixesdedol/biografia-de-maria-merce-marcal/>

Consulta: 21/9/22

Maria-Mercè Marçal: "M'ha marcat més ser dona i de nació oprimida que la classe baixa". Andre Jofre i Valentina Pagnucci.

<https://www.catorze.cat/biblioteca/maria-merce-marcal-marcat-ser-dona-nacio-oprimida-classe-baixa-2-77576/> Consulta: 21/10/22

Maria-Mercè Marçal 1952-1998.

<https://www.escriptors.cat/autors/marcalmm/maria-merce-marcal-biografia> Consulta: 27/10/22

Maria-Mercè Marçal. Comentaris a la seva obra.

<http://magpoesia.mallorcaweb.com/marcal/comentarios.html> Consulta: 27/10/22

Sis poemes de na Maria-Mercè Marçal. Ze Pequeño (Gemma Rabaneda Sureda).

<https://revista.poemame.com/2020/09/07/sis-poemes-de-na-maria-merce-marcal/>

Consulta: 9/11/22

Biografia.

<https://fmmm.cat/biografia/?lang=es> Consulta: 9/11/22

La nit, tres dones i moltes llunes. Anàlisi de l'obra poètica de Maria-Mercè Marçal.
Laia Pérez Monné.

<http://diposit.ub.edu/dspace/bitstream/2445/170568/5/La%20nit%20tres%20dones%20i%20moltes%20llunes.pdf> Consulta: 16/11/22

Maria-Mercè Marçal. Recursos.

<https://lletra.uoc.edu/ca/autora/maria-merce-marcal/propostes-didactiques> Consulta: 23/11/22

Sylvia Plath. Aloha Críticón.

<https://www.alohacriticon.com/literatura/escritores/sylvia-plath/> Consulta: 30/11/22

Sylvia Plath. Estats Units 1932-1963.

<http://amediavoz.com/plath.htm> Consulta: 3/12/22

Els colors poètics de Sylvia Plath. Alí Calderón.

<https://circulodepoesia.com/2013/02/en-recuerdo-de-sylvia-plath/> Consulta: 3/12/22

FMmm. Àlbum de fotos.

<https://fmmm.cat/album-de-fotos/?lang=es> Consulta: 7/12/22

Àlbum. Maria-Mercè Marçal. Centre Català del PEN Club.

<https://www.pencatala.cat/wp-content/uploads/2016/06/marcal.pdf> Consulta: 7/12/22

Poemes de Maria-Mercè Marçal.

<https://www.versos.cat/autor/maria-merce-marcas/poemes> Consulta: 7/12/22

Maria-Mercè Marçal. Veu i veus de dona.

https://jmarfany.files.wordpress.com/2010/12/veu_veus-de-dona.pdf

Consulta: 8/12/22

ANNEX

Durant la realització del Treball de Recerca, vaig haver de moure'm per l'entorn de Maria Mercè Marçal per tal d'aproximar-me més a ella com autora i persona i, alhora, presenciar en primera persona el seu context social. Per això, d'una banda, vaig fer la ruta a Ivars d'Urgell, el seu lloc d'origen i, de l'altra, vaig assistir a una lectura dramatitzada a la Llibreria Ona. Detallo a continuació algunes notes d'aquestes experiències que m'han ajudat a construir tant la part pràctica com teòrica del treball.

Visites a Ivars d'Urgell, el poble natal de Maria Mercè Marçal

El 24 d'agost va ser el primer cop que vam visitar Ivars d'Urgell. Com que es tractava d'una primera presa de contacte, vam aprofitar per fer fotos, sobretot de la informació que hi havia a la guia de Maria Mercè Marçal i dels monuments o els edificis del poble que tenien relació amb l'autora i la seva infantesa. A continuació, documento una sèrie de fotografies que em van fer a Ivars d'Urgell en alguns dels llocs que s'explica que van ser més representatius per a Marçal durant la seva infantesa.

Camí de terra anomenat popularment “el camí de les “bruixes”.

La segona visita va ser el 17 de setembre. Era una visita guiada, ja que vam assistir a la presentació de la ruta Maria-Mercè Marçal a Ivars d'Urgell. Aquesta ruta va estar conduïda per Pepa Ardanuy i Heura Marçal mentre que la lectura de poemes va anar a càrrec de Mireia Calafell. Em va interessar especialment perquè ens van explicar d'una manera més àmplia i detallada la informació que hi havia a la ruta guiada, juntament amb una lectura dels poemes que l'acompanyaven per fer-la més dinàmica. Al final de l'acte, a mode de cloenda, van recitar cinc poemes de Maria Mercè Marçal musicats per David Prades. Pel que fa la lectura de poemes que va tenir lloc durant la ruta literària a càrrec de Mireia Calafell, vaig tenir l'oportunitat de participar-hi en un dels poemes: "Cançó de fer camí", encapçalat per Mireia Calafell, seguit per dues noies que també van assistir a la ruta literària i finalitzat per la meua germana Sílvia i per mi. Aquesta oportunitat va significar una experiència viscuda en primera persona que em va aportar una major aproximació i enllaçament a Maria-Mercè Marçal.

Aquest és l'enllaç del vídeo en el que recito el poema "Cançó de fer camí" durant la ruta literària a Ivars d'Urgell.

https://drive.google.com/file/d/12RIOyhtU60FsdU-7F-dUNdelds3GmRQg/view?usp=share_link

A continuació documentaré amb algunes imatges d'aquest segon esdeveniment a Ivars d'Urgell.

Presentació de la ruta literària a Ivars d'Urgell davant la masia Cal Tous.

Pepa Ardanuy i Heura Marçal davant l'església dedicada a Sant Andreu.

Heura Marçal a la plaça on hi ha el mural dedicat a Maria Mercè Marçal. .

Lectura dramatitzada a la Llibreria Ona de Barcelona

La lectura dramatitzada va tenir lloc el 12 de novembre a la Llibreria Ona de Carrer Pau Claris, a Barcelona. En aquest acte van participar-hi la poeta Mireia Calafell, la crítica i investigadora Lluïsa Julià i l'escriptora Aina Torres. L'esdeveniment rep el títol "Cartes d'anada i tornada" ja que fa referència a les cartes que s'enviaven Maria Mercè Marçal i Felícia Fuster des de Barcelona i París. En aquest espai, Mireia Calafell i Aina Torres feien la lectura dramatitzada d'alguns dels poemes de totes dues autores i, al final feien un diàleg en el qual Calafell representava a Fuster i Torres a Marçal de manera que llegien les cartes que cada una s'enviava, Fuster des de París i Marçal des de Barcelona. Lluïsa Julià, s'encarregava de contextualitzar a cada una de les dues autores; primer va llegir la biografia de Marçal i després la de Fuster, fent un recorregut per la seva infantesa, després per la seva etapa universitària i finalment per la seva adultesa, explicant els camins en què totes dues s'havien encaminat tant personalment com professionalment. A continuació, penjaré algunes imatges de l'acte i un curt vídeo en el qual es pot apreciar la lectura dramatitzada.

Aquest és l'enllaç al vídeo que vaig fer durant l'acte de la lectura dramatitzada a la Llibreria Ona. Al video veiem a l'Aina Torres recitant un poema de Maria-Mercè Marçal.

https://drive.google.com/file/d/1ce2VVp3Tgjsl9SD4y0rrO21Em3cvtcGT/view?usp=share_link

Presentació de l'acte "Cartes d'anada i tornada" a la Llibreria Ona. Mireia Calafell és sentada a la dreta, Aina Torres a la esquerra i de peu, al mig, Lluïsa Julià.

12.3. Una aportació personal final: la meua poesia dibuixada

Inspirant-me en el projecte Poesia dibuixada realitzat per la UOC, en el qual l'art, la poesia i l'audiovisual es fusionen (en aquest cas la veu és de Sílvia Bel i les il·lustracions són de Marta Bellvehí), he volgut fer la meua aportació personal seguint la mateixa línia.

El punt de partida és el poema "De parar i desparar taula" de Maria Mercè Marçal (<https://www.youtube.com/watch?v=EbLKgVFOc0c>). Jo he triat el poema "Vuit de març" perquè reivindica l'alliberament de la dona mitjançant la figura de la bruixa, una figura que simbolitza malícia, originària del pecat on la dona és el resultat de

tots els fatídics esdeveniments. En aquest poema, Maria Mercè Marçal trenca amb l'estereotip de “la bruixa” creat per la societat patriarcal del segle XVII i la converteix en el que realment és: una dona. A més, Marçal presenta a les “bruixes” com a dones solidàries entre elles, aquesta solidaritat entre dones donarà lloc al moviment feminista el qual desemboca en l'alliberament de la dona i que em fa pensar en un concepte recent, la “sororitat”.

Per dur a terme aquesta activitat, he emprat la tècnica de l'aquarel·la. A continuació mostraré el resultat de la meua *Poesia dibuixada*.

[Poesia dibuixada: "vuit de març" - Maria Mercè Marçal](#)

A més a més també mostraré imatges del resultat de l'activitat, també de més a prop per tal de apreciar els detalls i la textura d'aquarel·les del dibuix.

Imatge del resultat de la meua Poesia dibuixada.

Imatges detallades del resultat de la meva Poesia dibuixada.